

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ

SZERKESZTI

KOZOCSA SÁNDOR

HARMINCADIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG

BUDAPEST, 1941.

TARTALOM.

TANULMÁNYOK.

	Oldal
Lovass Gyula: Török Gyula.	97 - 104
Dezsényi Béla: Kovacsóczy Mihály és az első magyar napilap terve	105

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Csapláros István: Tóth Kálmán és a franciák	111
---	-----

BÍRÁLATOK.

Zolnai Béla: A magyar biedermeier. — Pukánszky Béla: Német polgárság magyar földön. — Mátrai László: Élmény és mű.	
Justh Zsigmond naplója. — Fáy András színészeti tanulmányai. — Csery-Clauser Mihály: Madách a politikus. — Kiss Lajos: Péterfy Jenő világnézete. — Sebestyén Károly: Munkák és napok. — Juhász Gyula: Tömörkény István élete és művei. — Schmidt Edit Erzsébet: Csató Pál. — Faludi István: Ambrus Zoltán elbeszélő művészete. — vitéz Szabó Pál: A m. kir. Erzsébet-tudomány gyetem és irodalmi munkássága. — Belohorszky Ferenc: A Bessenyei-irodalom. — Erdélyi Dezső: Tompa vallássossága. — Kemény Gábor: Így tűnt el egy gondolat. — Kölesey Ferenc: Nemzeti hagyományok — Czéh Károly: A magyar regény főbb alakjai. — Balassa László: A magyar-tanítás megújítása felé. — Kovács Máté: Fazekas Mihály, a rokokó költő. — Régi magyar könyvek a hallei magyar könyvtárban. — Sőtér István: Francia szellem a régi Magyarországon.....	115

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Folyóiratok	127
-------------------	-----

FIGYELŐ.

Pintér Jenő ravatalánál. — A magyar és a németalföldi „Athénás.” — Ferenczy Teréz kiadatlan költeménye. — Egy régi levél Dóczy Jenő hagyatékából. — Hírek. — Elhúnytak.....	131
---	-----

A folyóirat évenként négy füzetben jelenik meg.

TÖRÖK GYULA

Írta : LOVASS GYULA

Kilencéves, amikor meghal az apja s ott kell hagyniuk a korekthalmi puszta paradicsomát, ahol kiskirályként élhetett. Idősebb, hogysen meg ne értené, hogy a gondtalan étből a súlyos nélkülözésbe jutottak. A sorscsapás s a városi élet szinte elkábitják, új lakásukban szótlán, kedvetlen lesz, álmosan nézelődik az ablakban. Egyébként is volt hajlama a szemlélődésre, csöndeségre. Ő a legkisebb fiú a családban. Lányosképű, anyás. Szereti az édességeket s ideges gonddal ügyel rá, hogy rulája mindig tiszta legyen. Nem igen játszik nagyobb testvéreivel, csinyjeiken elámul: „Nem szégyenlenek édesmamának bánatot okozni?” A családi nevelésben, apja nevelésében van valami hideg, arisztokratikus vonás. A gyermekek magázzák egymást.

A kora gyermekkor élményei, az elszegényedés a kamaszkorban kapja meg életirányító súlyát. Tizenkét-, tizenötéves korában lánytestvérei nyaranta rokonokhoz utaznak. Az egyik fiú droguista-inasnak állt be. Az özvegy, aki csak a multra tud gondolni s csak a muliban él, ilyenkor legkisebbik fiának mesélgeti családjuk történetét, a régi gentryvilág boldog életét, mely egykor az övék is volt s idézi a rokonokat, kikben az angol királyokig nyúlik a családfa. Szerencsétlenségükből a kamasz Török Gyulában már nem lehet kitörő s a kitérésben levezetődést találó fájdalom, de mindvégig megmarad belőle az arisztokratikus érzés, a nosztalgia és a szomorúság. Apja halála, először mint meg nem értett, szinte mítikus fájdalom, később, mint gentry-voltuktól való kitaszítás kezdete erős lelki megrázkódta'ással, mély benyomással jár, lényének pesszimista alapbeállítottsága tán innen ered.

A családot ért szerencsétlenség érzését szemlélődő lelkivilága, gentry tudatát a gyermekkor élményei erősítik. De az anyja által előhívott gentry-tudattal szemben ott a való helyzet állandó, megalázó figyelmeztetése. Szerencsétlenségében, megalázottságában a kamasz Török Gyulának valami fogódzóra, valami támasztékra, belső kompenzációra van szüksége. Különbözősége, mely eddig csak „máétság” volt, most a gentrység tudá'ában dícsfényt kap. Belső, felszabadító értelmezést. Különbözőségét most felsőbbségnek éri. Azért különbözik környezetétől, mert több náluk. Ragaszkodnia kell arisztokratikus álmához, a lélek egyensúlyt kereső berendezése miatt, de felsőbbségét csak elzárkózással, elkülönüléssel védheti meg a valóság lealázó támadásaival szemben. Most fordul befelé. Testvéreivel egyszer színielőadást rendez. Ő írta a darabot, ő rendezi a játékot. Mert egy mondatát kinevetik a nézők, szétgépi a kéziratot s szétkergeti a „színészeit”. Nem tudja elviselni, hogy fantáziavilágát meggya'azzák. Vágyait csak fantáziában élheti ki s így tanulja meg, hogy védenie, titkolnia kell vágyait. Hogy író akar lenni, részben tán ennek a szokatlanul fejlett fantáziaéletnek következtése s tán annak, hogy írónak lenni ismét kiemelkedést, szellemi arisztokratizmust jelent.

Tizennyolcéves. Tanár akar lenni. „Egy tanár, — mondja anyjának —, olyan dolgokkal foglalkozik, amelyek közel vannak az irodalomhoz. Olvas passzióból és a reális élet útját is egyengeti vele, ír és a jövőjét is elősegíti ezzel.“ A lélektani szükségesség és vágyai a reális okosságnak ilyen álarcába öltöznek. Kolozsvár, a Tanítók Háza, a nagybácsitól szívességéből kapott ebéd és vacsora megint a megázást, megint az ellentétes, gyöttrő valóságot jelentik. Reálba járt, a latin-görög szaknyelv is nehézségeket okoz neki, a pozitívista, anyagszerű tudással sem tud megbarátkozni. Kolozsvár azonban új életet is jelent. „Érezte, hogy megszűntek az iskolás idők, gondolkodni is lehet.“ A század elejének politikai, irodalmi, szociális felújulása Kolozsváron egyszerűre rohan rá. Az új eszmék hatása irodalmi fejlődésére nézve csak hasznos lehet, lelki fejlődésében azonban újabb összeütközéseket készít elő. Az új szellem számára elmúlt a gentryk világa.

A szabadság élményének kísértései is vannak. Barátai kávéházba, korszakmába viszik. *Karrier* c. önéletrajzi elbeszélésében sokat sejtető sorokat ír erről az időről: „Pál undorral ült a piszkos bodegák ódon diványain. Eleinte nem tudott inni a ragacsos poharakból, de aztán sok undor és sok keserűség után sok pohárral ivott az ingyenborból.“ „Undorral... ingyenbor...“ figyeljünk fel erre a két szóra. Uri gögénének fáj a piszok, de még jobban fáj, hogy szívességet fogad el s nem tudja viszonzni. Még egy jellemző mondat következik: „De barátai szerették, mert különb volt, mint ők.“ Hogy így hangsúlyozza értékét, látszik, hogy magát szeretné megnyugtadni. Azzal vigasztalja magát, hogy különb volta feljogosította szívességek viszonzatlan elfogadására. Jellemző, hogy szüksége van erre a megnyugtatóra.

A kolozsvári, majd nagyváradai újságíróévek elképzelhetetlen nyomort s a megalázások megújuló sorát jelentik. Semmi hajlandósága arra, hogy bohémként viselje sorsát. Mogorva, szomorú, gyakran leissza magát. Helyzetét szégyenli s igyekszik eltitkolni. Mikor első honoráriumát megkapja, visszaküldi a pénzt, amit anyjától kapott. Azt is megtiltja anyjának, hogy nagybátyjánál közelépjén érdekében. Nagyváradon a magyar élet kérdései még radikálisabb fogalmazásban kerülnek elébe. Az eredmény: fokozottabb elzárkózás. Kávéházi vitákban alig vesz részt, ha irodalmi felolvasásra kéri fel, szabadkozik. Akik nagyváradai tartózkodására visszaemlékeznek, mind megerősítik, hogy külön hírében állt. Bogaras, kellemetlen fráternek számított. „Parancsoló szükségét érezte annak, — emlékszik rá vissza Harsányi Zsolt —, hogy támadó és kínzó kedvének médiumot szerezzen. Mindig volt valakije, akit szekált.“

Kolozsváron írja, egy újság pályázatára, első regényét, a *Kis Ferkót*. A nagyváradai tartózkodás telén kezdi írni a *Porban-t*, de a regény végső formájában csak Pesten alakul ki. Itt is jelenik meg először a Magyar Hírlapban. Ismeretesek élményi alapjai annak a szerelemnek, mely a regény hőseit az énekesnőnek készülő Spángli Katóhoz fűzi. Törökre különösen jellemző, ahogy élményét átregényesíti. Epikus, kivetítő hajlandóságú. Regényében alig van lírai rész. Mintha leplezni akarná a maga meghatódottságát. A történetet is harmadik személyben írja s magát is áttemeli újságíró-nyomorából a gentryk világába. Azok a gentryk, akik Kender Pált körülveszik, éppen nem vonzóak. Ezekkel a gentrykkel szemben már érvényesül az új szellem kritikája. A kolozsvári tanulság, a barátok tanításai és tán az a nehezítés is, hogy kiesett közülük s azok lenéztek, azt eredményezi, hogy kiírja kicsinyességüket, kultúrátlanságukat, bűneiket.

Annak a gentry-állapotnak, melyet Kender Pálban rajzol, már szellemi alapja van, kultúrsóvárgása hőseit lelki arisztokratává teszi. Kender Pál ideálmak, akit Török úri nosztalgijája és kultúrvágya közösen alakított ki. A regényben a kultúrsóvárgás mégis megmérgezi Kender Pál életét, ez a vágy az oka, hogy nem tud a vidéki társadalomba beleilleszkedni. A regény vége megtagadja a kultúrvágyat, Kender Pál öngyilkos lesz. Hogy az irodalmias kultúráról, mely Török életének értelme, ilyen kiábrándultan beszél, ez a szükséges, felszabadító dezillúzió teszi reálisá s bizonyos értelemben klasszikussá Török művét. „Kiírta magából a történetet, — mondja Várkonyi Nándor — mely az övé is lehetett volna.“ Miért nem lett az övé? Nem a dezillúzió mentette meg, — hisz Kender Pál is látja eorsát —, hanem az akarat. Akik ismerték Török Gyulát, sokat hangsúlyozták, hogy milyen erős akarata volt. Egyedül tanult meg franciául, magánúton szerzett meglepően széleskörű művészettörténeti ismereteket. De ha ilyen bajnoka volt az akaratnak, miért az akaratlanság hősről írta regényét? Török Gyula tudja, hogy megfeszített akaratra van szüksége, mint az epikus és klasszikus jellegű művészek, tudja, hogy mennyi akaratra van szükség, hogy az illúzió nélkül nézett szomorú világot ábrázolássá, alkotássá változtassa s ezzel értelmet adjon életének, biztonságot önmagának. Török Gyula azok közé tartozik, akiknek — bármilyen furcsa is a szó —, az akaratát is akar-niok kell. Kender Pál sorsában velhetünk erősebb világot erre. Kender Pál korán felismeri, hogy nem lesz ereje visszatérni Pestre s ezt a fölismerést szinte bosszantó passzivitással fogadja. Csak egy kis mozdulatot kellene tennie, hogy kiszabaduljon bilincseiből s nem teszi meg azt a mozdulatot. Elnéz a mezők fölött s az az érzése, hogy „nem is lehet rossz ez a föld“. Öngyilkossága is csak menekülés. A végzettségnek Kender Pál sorsából áradó érzete jellemezte különben már első művét, *Kis Ferkót* is. Hőse évek múlva tér vissza szerelmese házához, kit közben férjhezkényszerítettek. Az udvaron egy kis lánykát lát, mindent megért, a gyermeket megcsókolja s elmegy, anélkül, hogy a szerelmével való találkozást csak meg is kísérelné. Belenyugvása igen poétikus a regény szempontjából, de más Török-novellákkal összevetve lényegesebbet mond: ezek a hősök, akik helyett a sors határoz s akik mind beletörődnek a sors határozatába, végeredményben az írók lepzezik le: alapvető féltékenységét, bátortalanságát, képtelenségét arra, hogy az élettel szembeszálljon. Inadaptáció, félelem, erre mutat álmodozó kislánykora s későbbi novelláinak dédelgető, féltő, narcisztikus szeretete a hajdani szőke kislány iránt, akiben magát szeretetté. Magát képzele vissza a féléves emberke szerepébe is, kinek „arcán fájdalmas vonás tükröződött, orra elintorult, szája görbe volt, mintha keserű ízt kóstolt volna meg: az élet ízét“. Az életnek és világnak olyan eleve sötétén látása, melyhez a *Mindnyájunk* keresztjének hőse olyan nagy kerülővel jut el, olyan magatartás, melyben introvertált lelkialkatot ismerhetünk fel. A külvilág megvetése, a világtól, az élettől való félelem van a nőekkel és barátaival szemben tanúsított magatartása mélyén is. Kamaszkorában nővére kedvéért eljár tánciskolába, de nem szereti a táncot. Nem keveredik kamaszszerelmekbe. Iskoláslánynak ideáljuknak választják, ő szóba sem áll velük. Kolozsvár kis kezdő színésznői nem tudják megkönyékezni. A nagyváradi Rimanóczyban csak akkor ül barátai asztalához, ha nincs velük színésznő. Az operetteket nem szereti, valami erkölcsi szigor, szemérmesség, hidegség van benne. Hogy a hidegség, az érzéketlenség lélektani kérdései mennyire érdeklik, mutatják későbbi

regényalakjai: Rozika és Őz József. Barátkozni is nehezen barátkozik. Mintha attól félné, hogy elárul magáról valamit, talán éppen féltékenységét.

Minél elevebb és sajtóbb a gentrymult s a szerelem, minél erősebben idézi az öntudatát a nyomorgó, még Pesten is nyomorgó újságírónak, annál nehezebb Török Gyula dolga, annál nehezebb harcot kell vívnia önmagával. Nagyváradon pofonúti egy szélhámós, akin nem vehet elégtételt. Ez a testi megsejtyenülés örökre fájó sebe marad. (Harsányi Zsolt összeszedte ennek az élménynek műveiben való kísértő, kínzó visszatéréseit.) Berzenkedése és csodálata az erős ember iránt, a testi ember iránt, az a düh és az a fájó győzelem, melyet Kender Pál vesz Bakos Pistán, vagy Balambér alakja, a nagyerejűé, aki lányt rabol s rabja lesz a lánynak, mind a maga féltékenységének, vágyainak és kompenzációs törekvésének kivételése. Teste is erőt látszik hordozni. Ezt az erőillúziót maga is építgeti, lassan jár, a testi nyugalom valami aláhúzott érzékeltetésével. Hatalmas homlok, egyenes orr, a fej kövér, szinte puffadt, zárkózottságáról, pökhendiségről beszél. Vörös szakállat hord. „Szakállal járt, mint keleten az urak“ — írja róla az egyik megemlékezés. Egy legenda meg úgy meséli, hogy azért szokott rá a szakállhordásra, mert kolozsvári nyomorúsága idején még borotválkozni sem volt pénze. Lelkialkatára mindenesetre jellemző lenne, hogy a szükségből ilyen „csakazértis“ különös dísz formál magának. Mert a szakáll éppúgy elkülönülését, felsőbbtségét segíti kifejezni, mint a cseppet keresett öltözködés, vagy éles, vékony szájának megvető görbülete. Hogy felsőbbtségét ennyi külsőséggel építi körül, az nemcsak azzal a realista törekvéssel párhuzamos, mely regényalakjait és nove'llahőseit jól elkülönülő, külső vonásokkal igyekszik felruházni, de elárul valamit abból is, hogy kételyei voltak s felsőbbtségét önmaga előtt is kellett bizonyítani. Különösége, sértődékenysége, mit nagyváradi tartózkodása alatt s később is oly sokan figyeltek meg rajta, mintegy a maga gyöngeségének elárulásától rettegő férfi reflexszerű védekezése. Dölyfje is reflexszerű. Azért bánt és kínoz mindenkit, mert azt hiszi, úgy érzi, hogy mindenki bántja. Védekeznie kell hát, vissza kell adnia a kölcsönt. Csupkelődése, „szekálása“ bosszúállás. Olyan, mintha valami üldözöttség érzetét akarná kiegyenlíteni. Úgy érzi, hogy mások megbántása árán is lepleznie kell jelleme alapvonását, féltékenységét, adaptációra való képtelenségét. Azok az emléksorok, melyeket Szász Ödön halálára írt, megmutatják, mennyire tudta értékelni a „szekálás“ technikai, „művészi“ részét. Olyan felszabadultan, örömmel magyarázza Szász csipkelődését, mintha magát igazolná. Különben is, ha kortársakról ír, a megemlékezés és a dicséret alatt mindig kitetszik, hogy a halottban is egyedül önmagát kereste. Ferenczy Károlyban az urat, a lelki arisztokratát méltatja. Tömörkényben az tetszik neki, hogy nem hivatkozott íróvoltával s nem tudta adminisztrálni magát. Ha meggondoljuk, ezek is arisztokrata tulajdonságok s Törökben valóban megvoltak. Ahogy a csipkelődés esztétikai, tehát igazoló oldalát megtalálta, önzését talán arisztokratizmusával igyekezett magyarázni. De éppen ez a sok magyarázat, ez a sok igazolási törekvés (mint a Pálffy Boriska-élmény négyszeres „kiírása“: *Porban, Rózsaszál, Őszi kaland, Napsugár kisasszony*) érezteti meg velünk, hogy miféle belső harcai lehettek. A *Karrier* c. novellahőseinek „húszéves korára szépen fejlett neuraszténiája“ volt. Neuraszténiától, szkizofréniától Török Gyula sem volt ment.

„Nem volt boldog ember, -- írja Herman Károly --, s semmihez sem jutott könnyen.“ Ahogy vigyázott úriasszonyos megjelenésére, ahogy vágyott a tökéletességre s ahogy leplezte hibáit, írásainak is megfontoltnak, tökéletesnek, klasszikusnak kellett lennie. Csak a tökéletesség nyugtathatta meg: szubjektivitásának az irodalmi alkotásban csak a klasszikus hidegség, csak a legszélesebben, legkorszerűbben elképzelt objektivitás adhat támaszt. Ezt az objektivitást természetesen keresnie kell: „írásai lassan készülnek, valami tiszta, nemes kínlódással“, hisz egy szubjektív lélek párol le magából önmaga ellenére valami objektívét, melynek erősnek, ellenállóknak, megtámadhatatlannak kell lennie, hisz klasszicitására, egészségére épül Török lelkének öntudata. Nehéz irodalom ez, nemcsak mert nehezen születik, de mert becsvágya is magas. Az írók, akiket szeret, akik hatással voltak rá, igen jellemzők ízlésére. A *Grüne Heinrich*et olvassa, Flaubertet, Dosztojevszkijt, Stendhalt, Késmény Zsigmondot szerette. A *Porban* első lapjainak zurnalisztikus könnyedsége után egy kissé meglepő ez a névsor. Csakhogy Török könnyedsége, egyszerűsége is keresett, tudatos, nehéz munkával elért eredmény. Török nehezen ír, már a tollat is úgy tartja, mint a kínaiak a festőecsetet. Minden szót többször meggondol, sokat javít. Eleinte alig bízik magában, amit ír, azonnal felolvassa barátjának, Kőműves Nagy Lajosnak. Azért ez a nehézkesség és bizonytalanság, mert minden szavának személyes érdeke van. Novelláiban Gellért Oszkár, Anatole France hatását kereste. „Ha érzelmes helyzeteket cinikus, csúfondároskodó szavakkal vág el“ az nemcsak France hatása, hanem a félnék ember magafékezése is. Meghatódni sem mer egészen. Félt, hogy nevetségessé válik. Ezért „nem ér el lírája sem a pátoszig“. Valószínű, hogy Török Francétól tanulta a történelem modern látásmódját, de a történelmi novella neki azért inkább mint állóképző lehetett fontos. A tárgy személytelenségében elrejtőzik, a forma paraszszista hidegsége megvédi tőle, hogy magáról áruljon el valamit s azért mégis mindent elmondhat, ami igazán, ami egyedül érdekli. Ha az *Ossi kaland* álmodozó diákja megöli Wagner Anna urát, vajjon nem Török Gyula szeretné-e megölni azt, aki elvette Pálffy Boriskát?

Ami Török novelláiban mégis a legmeglepőbb, az a vágy és kivétel ellentmondása. Török erős és boldog emberekről szeretne írni, urakról, kiknek hatalmát semmi sem gátolja, erős, úri szenvedélyekről, melyeknek semmi sem szab határt. Innen a témák: szerelmek, vér, gyilkosság, halál. De vannak-e légiesebb gyilkosok s lebegőbb halálok, mint Török Gyula hősei? Ahogy *Fehér Virág* fogadja a halált, belenyugvással, „Isten rendeléséből“, az könnyed meszeszerűségében Töröknek legszebb, de nem egyetlen bravúrja. Hogy beszélne Caesar katonái a táncosnőről, akit megölték, hogy beszél a *Karminpor* zsoldoskapitánya a kövér lányról... A tragikus helyzetek e végtelenül légiés elvárászosolási mutatják, hogy Török mégsem az igazi realitás írója. Nem a valós történet fontos nála, hanem a szereplők szubjektív benyomásai. Más kérdés, hogy Török mindig törekszik a realizmusra és az objektivitásra. Nem játék a szavakkal, ha azt mondjuk, hogy Török művészete a szubjektívnek tartott emberi benyomásokat igazi objektivitással, klasszikussá teljesedő lélektani mélységgel rajzolni meg. Török ereje lélektani realizmus és lélektani objektivitás. Ha a külsőségek rajzát megfigyeljük, (ebédeket, az emberek külsejének leírását), a vigyázat és a gond kétségtelesen, de bizonyos sablonosság mégis érezhető. A valóság súlyos, balzaci áradásához Töröknek nincsen érzéke. nincsen kedve.

Természetesen ez nem hiány, ez sajátosság. „Csöndes, kicsit játékos művészete“ határolt, csak magát s csak egy szellemi világot ölel át. Hősei mindig inkább önmaga szerepei, vagy inkább ideálművek, gondolattestesíések (Rozika három szerelme!) mint reális emberként fogant emberek.

Aki annyira belső életet él s lelke egyensúlyát annyira mesterségesen, lelki erővel tartja fenn, azt gondolatai miúgy is jobban fogják érdekelni, mint élményei. Török világa akkor válik teljesebbé, ha belső ellentmondásai feloldódnak, ha élete olyan kiegyenlítődésbe fordul, hol álmait a valóság már nem hazudtolja meg teljesen. De erre az időre sokat kell várnia. 1910 végén érkezik Pestre s a *Porban* könyvvalakban csak 1918-ban jelenik meg. Ennyi ideig tart, míg Török felküzd magát, míg eljut addig, hogy kiadót kap s kiverekszi magának azt a helyet, mely az írók között nagyjában megillette. A napilapokba politikai tudósításokat ír, a Nyugat munkatársa lesz. Ennek az irodalmi beérkezésnek felszabadító, megerősítő érzése is segítheti, mikor a gentrykérdéssel való belső leszámolást tűzi ki új regényében. Az a gazdasági, szellemi és politikai átalakulás, melynek értelme, iránya 1918-ban már elcggé világos lehet Török előtt, a gentryt végképp megtagadta. Atveteli-e ezt a tagadást Török Gyula? Kritikát már mondott egyszer a gentryről, Kender Pál környezetében, de akkor még túlságosan elevenen érezte a gentrységből való kihullottság fájdalmát. A maga belső egyensúlyát azonban mégis a gentrység és a kultúrtudat összeszővődése tartotta fenn. Most, hogy „nagy“ író lett, lassan elejthetné a gentrytudatot. De elejtheti-e azt az ideált, amelyhez életét, viselkedését mindig hozzámehasonlíttani igyekezett? A vért és a gentryélményt nem lehet megtagadni. Az irodalom kétféle sémával fordult azidőtájt a gentry felé. Az egyik a dicséret, a hőstettek és krajcáros heccok csodálata. A másik az ítélkezés, a tagadás a szociális reformok értelmében. Török Gyula történeti átéléssel, behelyezkedéssel kerüli a sablonokat. A *zöldköves gyűrű* nemzedékregény, három gentrygeneráció sorsát fogja képbe, a gentrykérdést úgy mutatja meg, amint az a történelmi változások következtében egy család keretén belül kialakult. Aki értéket jelent, aki egyéni, emberi tulajdonságaival megállja helyét az életben, az a gentry helyzetének megnevezését is át tudja vészelni. Aki, mint ember értékes, az tud polgáriasodni, képes új életkeretekbe illeszkedni. Különös, finom iróniával Török úgy fordítja, hogy a gentrység álma épp azt rongja meg, aki nem gentry származású, a kereskedőcsaládból származó Burger lány örül bele, hogy urának önként letett bárói címét s a család régi birtokait visszapörölje. Hogy a gentry eltűnik, hogy polgáriasodnia kell, ha élni akar, az az élet vas-törvénye. Török be is látja, le is vonja következőseit, de azért érzi, hogy a polgáriasodás sem megy áldozatok nélkül, a gentryvel együtt egy sor szépség, nemesség, érdekesség vész el. Putnoky Camillo viselkedése s fájdalmasan szép halála és a regény különiségben, vidámságban, könnyelműségben oly gazdag hősei, a nagymama igazi forgácsot zsírban kisütő tréfái tisztán megvallják Török romantikus nosztalgiáját az elsüllyedt világ iránt, melyet maga is leginkább anyja meséiből ismer. Egy másik gentry-cselekedet az, ahogy Óz József igyekszik segíteni Putnoky Camillón, még a polgárság tipikus képviselőjét Spevák urat is úgy meghatja, hogy megérzi a „jelenet megmagyarázhatatlan földöntültségét“. A gentry-műnek itt szokatlan megszőpítő, esztétikus szemlélete nyilatkozik meg. Egyszer val csak még melegebben erről Török: a „Vándorló legény jegyzeteiben.“ Haydn sírját meglátogatva az az érzése.

hogy Haydn nem kapta meg az utókortól, amit megérdemelt volna. Aztán „híres és csodálatos“ dédapjára fordul szava, „ki olyan lelkes művésze volt az életnek“ saját cigánybandájával, nagy lakomáival, mókáival, sok szeretőjével, hogy életművészetében szinte Haydn mellé állítható. Mily kár, hogy „zajos szép életét nem kottázta le senki az utódok épülésére“. Egy önmagában hazontalanannak bélyegezhető élet belső, ellobogó szépségét felismerni, ehhez valami végtelenen szellemi, végtelenen esztétikus beállítottságra volt szüksége s különösen 1918-ban. De ez a nosztalgia az elmúlt szép világ után *A zöldköves gyűrűnek* izgató bujkáló ízt ad, a végső megnyugvás hiánya pedig életszerűvé és nyugtalanítóvá teszi. A megnyugvás hiánya, a csalódottság hangulata közelebb is viszi Török művét a realista regényhez. Csakhogy az a lélektani dezillúzió, mely minden hőst, a legjobb szándékuakat is végeredményben boldogtalannak meri rajzolni, nemcsak objektivitás a pusztuló gentry-renddel szemben, nem is csupán irodalmi divat, hanem Török lelkének pesszimista alaphangulata. A kiábrándult és szomorú világábrázolás mögött azonban az élmények ereje a feltámasztott rokonság s életének minden emléke, minden vágya felzúfolódik s lefűkezett, megfegyelmezett, klasszikus módján, — éppen mert folyottsága mindig megérződik —, a legnagyobb remekművek teljességéből és feszültségéből csillan meg valami.

Különösen a gyermeklélek kísérteties ismerete lepi meg az olvasót. Török ebben előtte jár kora magyar íróinak. Máskor csak fegyelme, stílustisztasága, objektivitása emeli a többiek fölé, itt látásmódjának újsága is. A gyermek iránti érdeklődésében is van valami abból, ami *A zöldköves gyűrűt* fűtötte, tisztázni akar egy kérdést, tisztázni, elsősorban önmaga számára. Önmaga jellemét akarja tisztázni, legsajátosabb vonásait, azt a kort, melyben még nem felelős egészen önmagáért, talán a pillanatot, melyben eltévesztette életét. Öszönösségükben, kegyetlenségükben Török gyermekalakjai még a kor pszichológiai tanításait is megelőzni látszanak. Éppen nem boldogok ezek a gyermekhősök, csak tiszták és könyörtelenek a világgal és önmagukkal szemben. Nem képesek a felnőttek eltussoló, megkerülő megalkuvásaira. A kis gróf, aki megalkuvás nélkül vonja le a becsület parancsát, a húgukat büntető testvérek, a gyermek, aki apja halálát fordítja arra, hogy pajtásai között egy pillanatra hőssé és irigyeltté legyen... ezek az alakok újszerűségükkel Valéry Larbaud gyermekfiguráira emlékeztetnek s magyarul sokáig egyedülálló erővel idézik a gyermek egy ritkán meglátott arcát. A kis vöröshajú története a gyerekkorba viszi vissza Török életfélelmét, gyámoltalanságát. Ehhez a gyerekkorba és öregkorba vetítő önvallomáshoz jól illeszkedik az *Igen jó vice* és a *Húgom* vallomásvágya, melyekben elkövetett vagy tán el sem követett bűnök megvallásától bizonyára nemcsak tisztító érzést remél, de tetszeleg is benne, hogy lealacsonyítsa magát. A *Fehér Virág* fiúhőse is viseli egy lappangó bűn súlyát, azt, hogy elkerülve a faluból, el tudta felejteni Virágot. Vajjon nem Pálffy Boriska elfelejtésével vádolja itt magát? A *Fehér Virág* egyébként, ha nem is keresünk önkifejezést alatta, az egyik legszebb magyar novella. Török ritkán hagyja ott az emberi lélektan materiálisabb területét, de itt kilendül a csodálatosba, hogy a gyermeki hit rózsaszín felhőt állítsa pompás elentétbe a novella végének illúziótlan valóságával.

1918 táján végre az anyagi siker is elérkezik Török életében. Erdekes Török reakciója. Eddig nem volt pénze, hogy úgy éljen, amint akar. Most

végre megépítheti kifeje is arisztokratizmusának, úrvoltának világát. A Ritzbe kezdett járni, nehéz borokat ivott, „snapszot“, töménytelen feketét. Éjféljájt még továbbment az Otthon-körbe. Ott nézelődött, ivott reggelig. Mintha ki kellene használnia, fenéki ki kellene innia jobb helyzetét. De ahogy hajszolja bensője, hogy most pótolja, amit az élet eddig megtagadott tőle, éppúgy túlkompenzálja helyzetének megjavulását is. Mintha nem akarná elhinni, hogy jobb sorsa állandósul, egyre többet dolgozik. Mintha azért kellene dolgoznia, magát hajszolva, mert csak a munka jogosíthatja fölénytudatát s csak az alkotás altathatja el kétségeit. Mert kétségei vannak. Az anyagi siker, az írók elismerése nem elégíthetik ki határtalan becsúgyát. Mondják, hogy gyakran felolvasta, izelgette saját írásait s haragudott, ha ismerősei nem mutattak elég lelkesedést. Mindig valami megerősítésre, igazolásra volt szükség, éppen mert legbeül bizonytalan volt minden, mert kérdéseit nem tudta elintézni önmagával. S ennek kínzó, sürgető érzését csak akkor felejthette el, ha dolgozott. Munkájában mindig volt nehézkesség, valami túlzott megbecsülése a technikának, valami belevészés az alkotás mechanikus részébe. Ahogy megtanult kézimunkázni és batikolni, ahogy művészetben leginkább a kispasztika érdekelte, az írás technikai része, a valódi munka is altató, elfoglaló jelentésű volt számára. Az *ikreket*, ezt a tisztára öltre épülő, csak „technikás“ regényt talán ugyanezért írta meg az Érdekes Újság számára. Legfeljebb a bravur érdekelhető még, önmaga erejének, ügyességének ez az erőszakolt bizonyítása. Másik újságregénye, az *Egon* éppenugy túlkompenzáció, ahogy munkaláza túlkompenzáció lehetett. Török itt a legteljesebb mértékben szeretné megtagadni gentry voltát, a legerőteljesebb túlzásig elfoguatlan és igazságos szeretne lenni, vagy legalább is azt képzeli, hogy akadhat ember, akinek a lelki fölszabadulást a gentrység teljes megtagadása jelenti. *Egon* rossz mű, de így lehet lélektani értelme Török számára.

Életének utolsó időszakában sajtóságos elcsöndesülést éreznek rajta barátai. Kötekedő kedve alábbhagy. „Gyula, maga angyal lett a földön!“ — bámul rá egyik ismerőse. „Kezdett megdicsőülni, mielőtt kifejezetten beteg lett volna“ — írja Harsányi Zsolt. Mi ez? Előérzet? Talán szívbillentyű elégtelensége jelentkezett? A ha'ált sejtette, vagy a magyar összeomlást? Hisz ezidőtájt politikai tudósításokat írt. Vagy talán tisztázta magával nagy kérdéseit? Tán a siker megadta neki a lelki egyensúlyt? Egy Kazinczy-sor jár az eszünkben: „Az én lelkem nem ismer bizatlankodást, de az ember nem minden pillantásban *egy!*“ Török lelke sem volt *egy minden pillantásban*, vergődött kétség és remény között s csak pillanatnyi megnyugvásai lehettek. Elcsöndesedése inkább tán egy nagy terv, egy nagy regény láza, *A zöldköves gyűrű* folytatásáé, melytől megint azt remélte, hogy a maga számára old meg vele valamit.

Ha'ála, zsenitudatának utolsó lobbanásával mindenestre olyan mélyértelmű, olyan színpadias, annyira íróhoz illő, hogy szinte valószínűtlen. Bárán ott emlegethetnénk a legnagyobbak halálélőtti szavai közt „Akiknek tele van a lelke, az beleénekel az erdőbe s nem tördök vele, hogy az erdő érti-e?“ Csak a legkicsinyesebb magyarázatot merjük e pompás szavak után írni: akinek lelke úgy tele van nyugalansággal, mint Töröké, annak valóban énekelnie kell. Igaz, a nyugtalansághoz még Török erejére is szükség volt, hogy a magyar regény egyik legnagyobb mestere lehessen belőle, de ennek az erőnek csodáját. — végső esetben — ki tudná magyarázni?

Kovacsóczy Mihály és az első magyar napilap terve.

Írta: DEZSÉNYI BÉLA.

Kossuth Lajos 1844-ben, a Pesti Hirlaptól való megválása után, *Buda-pesti Évlapok* címen akart újságot indítani. A lapot hetenként hatszor jelentette volna meg; ezért — Ferenczy szerint¹ — ez lett volna az első magyar napilap, ha Metternichék nem őrkdtek volna gondosan afölött, hogy Kossuth ne jusson újra lapengedélyhez. — Ferenczy megállapítása helyesbítésre szorul; a helyesbítést az Országos Levéltárban őrzött helytartótanácsi és kancelláriai iratok teszik lehetővé, amelyekből kiderül, hogy magyar politikai napilap alapításának első terve már három évvel Kossuth ismert folyamodása előtt felmerült. Az első naponta megjelenő hazai sajtótermék Saphir Zsigmond 1839. január 1-én indult németnyelvű *Pester Tageblattja* volt. Ez azonban irodalmi és divatlap volt; politikai hírlapjaink — a magyar- és a németnyelvűek egyaránt — az 1840-es évek elején még mindössze hetenként kétszer jelentek meg és csak 1844—1845-ben tértek át a heti négyszeri megjelenésre; napilapunk 1848-ig nem volt. Kossuth Pesti Hirlapja maga is csak hetenként kétszer jelent meg fennállása első éveiben; ugyanakkor azonban, amikor a Pesti Hirlap elindult, egy évtizedes változatos multtal bíró hírlapszerkesztő már kísérletet tett arra, hogy a cenzúra kemény korlátjait ügyesen kikerülve, politikai napilap kiadására szerezzen engedélyt. Ez a szerkesztő Kovacsóczy Mihály volt.

Kovacsóczy a magyar irodalomtörténet mostohagyereke. Első almanachjának, az *Aspasiának* megjelenése óta egy évszázadnál hosszabb idő telt el az azt a kemény bírálatot, amelyet akkor az előfizetési díjakkal követett eljárása kiváltott, nem enyhítette az utókor. Talán azt sem bocsátották meg neki kortársai, hogy irodalmi vállalataiban szélsőégesen konzervatív érzelműnek mutatkozott, meg hogy egy ideig a „klerikális“ hírben álló *Nemzeti Ujság* szerkesztői székéből szállt kemény vitába a megújuló nemzet büszke vezérével, Kossuth Lajossal. Számos emberi gyöngesége is előlte a rokonszenvet, amelyet lankadatlan munkásságával szerezhetett volna; szerkesztőtársa, Táncsics Mihály² jegyzi fel róla, hogy divatlapjának előfizetési díjait „eltorkoskodta“; néha egy hideg reggelire 2—3 pengő forintot is képes volt kiadni. Irodalmi munkássága, elsősorban költeményei meg is érdemlik a teljes feledést és ma is bántónak érezzük Kazinczy ítéletét, aki mindenáron az ifjú Vörösmarty mellé iparkodott állítani a fiatal felvidéki verselőt. Irodalmi szemlélete Kazinczy korának nyelvművelő álláspontját merevítette meg, ezt pedig a romantikus kor már régen túllépte. Azonban teljesebb tisztázást és feltétlenül nagyobb méltányolást érdemelne Kovacsóczy szervező szerepe: a fáradhatatlan szerkesztő,ínházigazgató és almanachkiadó, aki — bár nem volt túlságosan szerencsés munkatársai megválasztásában — mégis számos tehetséges írótt juttatott szóhoz. Hogy egyebet ne említsünk, a *Zalán futásának* bevezetését a hírhedt Aspasia hozta először. Azt az úttörő szerepet, amelyet Kovacsóczy változatos ki-

¹ *A magyar hírlap-irodalom története 1780-tól 1867-ig.* Bp., 1886. 292. l.

² Táncsics Mihály: *Életpályája vagy emlékiratok.* Pest. 1873. I. kötet 135. l.

adványainak alapításával magára vállalt, a kortársak teljes tudatossággal értékelték. „Olly időkben kezdte s folytata nálunk irodalmi vállalatokat — írja róla 1846-ban a *Jelenkor* —, minöben Fulton az angoloknál a gőzhajózást; s ha ennek lángeszével birandott is, még sem vizsik koporsója lepszelséit országnagyok... mint viendik Franciaországban pairek Hugo Victorét.³ Valóban, Kovacsóczy hálátlan foglalkozást választott: az elsők között volt hazánkban, akik írói készségüket teljesen a napi irodalom, a zurnalisztika szolgálatába állították; ezen a téren tudatosan törekedett vezetőszerpre. Sűrű sorban egymásután napvilágra kerülő gyűjteményes és időszakos vállalatai egyetlen végső célt szolgáltak: erős és befolyásos időszaki sajtóorgánium szerkesztője akart lenni. Törekvéseinek megkoronázása lett volna az első naponta megjelenő hírlap. Nem Kovacsóczy „rehabilitálására“ törekszünk, de talán a magyar sajtó történetének egy érdekes mozzanatát feltárva, egyben az ő életrajzához is fontos adatot szolgáltatathatunk. Ezért kell röviden szemügyre vennünk napilap-tervét megelőző folyóiratalapításait.

Az Aspasia folytatásaként *Nefelejts* és *Arpádia* címen adott ki Kovacsóczy évkönyveket Kassán. De már kassai akadémiai tanárságának kezdetén foglalkozott folyóiratának, a *Szemlélőnek* tervével. Erről tanúskodik báró Mednyánszky Alajoshoz intézett két levele,⁴ amelyekben arra kéri őt, fogja pártját kérvényének a helytartótanácsnál, s tegye lehetővé, hogy folyóiratának megindítását mielőbb engedélyezzék. Kérvényét, így írja, már 1831 június havában benyújtotta, de a „járvány, mely honunkat pusztítá, akadály lön a korábbi teljesítésben“ s így csak 1831 karácsonyán küldte fel a kérvényt Budára Abaúj vármegye. Az engedélyt csak egy évvel később, 1832 „végnapjaiban“ kapta meg. Erről tanúskodik az 1833. február 3-ról keltezett névreszóló nyomtatott előfizetési hirdetés, amelynek Horvát Istvánhoz címzett példányá megvan az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában. Az előfizetési hirdetésben a folyóirat tervezetét is közli; lényegében enciklopédikus tartalmat ígér. jeles férfiak és asszonyok életrajzaival, rövid tudományos értekezésekkel, a színészetet illető értesítésekkel, végül „csinos és elmés“ anekdotákkal. Érdekesebb azonban, hogy az előfizetési hirdetés a *Literaturai Lapok*nak, a *Szemlélő* irodalmi melléklapjának tervezetét is közli. Már pedig a *Szemlélő* 1833. július 1-én meg is indult, azonban nem mint enciklopédikus folyóirat, hanem mint valóságos divatlap, a *Literaturai Lapok* nélkül. Ebben a formájában az 1833. év végéig állott fenn és az év végén bejelentette a szerkesztő, hogy 1834-ben már nem folytatja folyóiratát. Csak 1836-ban indult újra a *Szemlélő*, ekkor azonban már az előfizetési hirdetésben közölt tervezetnek megfelelően enciklopédikus tartalmat adott és hetenként egyszer *Literaturai Lapok* című kritikai melléklapja is volt.

Az 1833-ban fennállott *Szemlélő* tehát az 1836-ban újraindult *Szemlélő*-től lényegesen különbözik. A különbséget az alcím változása is megjelöli; 1833-ban így hangzik a lap címe: „*Szemlélő a' tudományok', literatura', művészet', divat' és társas élet' körében*“; 1836-tól pedig: „*Szemlélő Tudományok', Literatura', Művészet' és társas élet' körében*“. A „divat“ szó tehát az új alcíméből kimaradt és valóban hiányzanak az 1836-os *Szemlélő*ből a

³ Idézi Ferecezy-Danielik: *Magyar Írók*. Bp., 1858. II. kötet, 166. l.

⁴ 1832 febr. 15. és márc. 15. Az Orsz. Széchényi Könyvtár kéziratárában.

divatképek és egyéb könyvatos műmelléletek. Az 1833-as Szemlélő valóságos divatlap volt, olyan, mint az ugyanazon évben Pesten indult Regélő, és eredeti folyóirattervét Kovacsóczy csak 1836-ban valósította meg. Erdemes megvizsgálunk ennek az okát, mert hiszen első magyarnyelvű divatlapunk a pesti Regélő volt, nem éreketlen tehát, hogy a Regélő keletkezésének évében Kassán is indult magyar divatlap. A titok kulcsát az ugyancsak 1833-ban Kassán megindult *Bote von und für Ungern* című divatlap szolgáltatja kezünkbe. E német divatlapot Werfer Károly, egy minden újítat iránt eleven érdeklődést tanúsító kassai nyomdatulajdonos nyomtatta, akárcsak a Szemlélőt. A Szemlélő összes divatképei, valamint a könyvatos táj- és arcképek is egyidejűleg jelentek meg a *Bote von und für Ungern*-ben és a Szemlélőben. Valamennyit Lipcséből hozatták; a tájképek és arcképek aláírása ezért a Szemlélőben is németnyelvű; a divatképek a *Schnellpost für Mode und Literatur*-ból valók. Hogy Kovacsóczy enciklopédikus folyóirat helyett divatlapot indított, minden bizonnyal Werfer Károly érdeme és a közösen felhasznált divatképeké. A magyar és a német divatlap rovatbeosztása, háromhasábosan tördelt oldalainak külső képe is teljesen hasonlatos volt.

Sem a Szemlélő, sem a *Bote von und für Ungern* nem tudott boldogulni. Az utóbbi 1835-ben végleg megszűnt, a Szemlélőt pedig 1836-ban már divatképek nélkül jelentette meg újra Kovacsóczy. Új formájában sem állott fenn a felvidéki folyóirat sokáig, bár Kovacsóczy hangoztatta, hogy szükségös és hasznos a hazára nézve, „hogy felső Magyarországon folyóírás legyen“.⁵ Sem a Szemlélő, sem a *Literaturai Lapok* tartalma nem érdemli meg, hogy bővebben foglalkozzunk velük. Csak a Szemlélő első formájának újszerűsége, a párhuzamosan magyarul és németül megjelenő divatlap eszméje érdekes, meg az, hogy a már eddig is kétszer újraindult folyóirat jellemző Kovacsóczy lapalapító szenvedélyére. Következő folyóirata a Szemlélő egyenes folytatása, és napilap-alapítási terve is szorosan hozzá kapcsolódik. De mielőtt a Szemlélőtől búcsút vennénk, említsük meg, hogy a Szemlélőt folytatta a tíz évvel később, 1848-ban indult *Abrázolt Folyóirat* is, legrégibb képes hetilapunk, amelyet ugyancsak az élelmes Werfer Károly adott ki és amelynek illusztrációit ugyancsak külföldről szereztek be.⁶ Werfer Károly az *Abrázolt Folyóiratra* azért kapott engedélyt, mert valamikor ő nyomatta a Szemlélőt. Kovacsóczy ugyan csak a Szemlélő jogán jutott új folyóirathoz. A lapengedélyek fukar kézzel való osztogatása folytán így kapcsolódtak egymásba e korszakban az egyes sajtótermékek, mint egy-egy láncszem, vagy mint a megzavart vízszínen a hullámkarikák.

A Szemlélő 1837-ben megszűnt, folytatása evokig nem volt. Kétségtelen azonban, hogy már a rákövetkező esztendőben útnak indította Kovacsóczy új folyóiratának, az immár Pesten megjelenő *Közleményeknek* dolgát. Már 1838-ban és 1839-ben egy-egy ízben elutasította a magyar királyi kancellária Kovacsóczynak azt a kérését, hogy hetenkint négyszer megjelenő folyóiratot alapíthasson.⁷ 1840-ben azonban Kovacsóczynak s talán pártfogóinak az a megváltó gondolatuk támadt, hogy a Szemlélőre való hivatkozással

⁵ *Szemlélő* 1837. máj. 1.

⁶ Dezsényi Béla: *Az első magyar képes hetilap*. Bp., 1940.

⁷ Orsz. Levéltár. Helytartótanács. Gremiale. 1840. Fons 9. Pos. 7, 32, 51.

tolyamodjanak újra engedélyért. Valóban, 1840. július 21-én a helytartótanács hosszas indokolással és igen pártfogólag ajánlja, hogy a lapengedélyt adják meg, tekintettel a csödbejutott Szemlélőre, meg arra, hogy a kérvényező becsületes jellemű és mindig helyes érzelmeiről („recte sentiendi ratione“) tett tanúságot. Hozzáteszi azt is, hogy az előfizetési díjakért Beimel József könyvnyomtató kezességét vállalt. Az engedélyt 1840. november 10-én kapta meg Kovacsóczy a „Közlemények az élet és tudományok köréből“ heti hat-szori és a *Literaturai Lapok* heti kétszeri kiadására.

Kovacsóczy ezzel valóságos naponta megjelenő lapra kapott engedélyt, olyanra, amilyen a Saphir-féle Pester Tageblatt volt. Engedélyét azonban nem használta ki teljesen. Az 1841. január 1-én megindult Közlemények hetenként csak négyszer jelentek meg, vasárnap, kedden, csütörtökön és pénteken, hetenként kétszer pedig, szerdán és szombaton, a *Literaturai Lapok* pótolták. A főlap és a melléklet így egymást váltogatva, hétfőt kivéve, mégis naponként kerültek ki a sajtó alól, maga Kovacsóczy „ikerlapnak“ nevezte őket. A Közleményeknek egyébként még egy melléklapja volt, *Jelenő* címen, ez azonban csak hírdetéseket közölt. Kovacsóczy szerkesztőtársa eleinte Stáncsics (Táncsics) Mihály volt, aki azonban a második felévtől kezdve nem szerepel a lapon.

A Közlemények, akárcsak az első Szemlélő, divatlap volt; a *Literaturai Lapok*ban „harag és párt nélküli“ kritikát ígért Kovacsóczy, valójában azonban Bajzáékkal folytatott elég sekélyes polémiát.⁸ A fontos azonban az volt, hogy a két folyóirat egymást váltogatva naponta jelent meg és így új lap-típust hozott. Észrevették a kortársak is, hogy Kovacsóczy „a' napilap szűk-séggé vált eszméjét hozá gyakorlatba, mi annál szerencsésb sikerű lehet, mivel divat-, arcz- és életképeket is ad lapjaival, és így szorosán véve majd egészen vetélytárs nélkül áll irodalmunk mezején“.⁹ Különösen kiváltságos helyzetet biztosított Kovacsóczynak 1841. július 1-től kezdve a Regélő megszűnése; egy ideig Kovacsóczy volt az egyetlen magyarnyelvű divatlap. Azt a szigorú ítéletet, amelyet a Közleményekkel szemben általában véve jogosan gyakorolt irodalomtörténetírásunk, legalább is az 1841. év második felére nézve enyhítenünk kellene. Több kitűnő író dolgozott ekkor Kovacsóczy lapjába; Kuthy Lajos, Lisznyai Kálmán, Sárossy Gyula, Döbrentei Gábor, Tárkányi Béla, Frankenburg Adolf, Szelestey László nevét találjuk a versek és cikkek alatt. A későbbi híres divatlapok egyes népszerű rovatai sorra megjelennek már a Közleményekben; így a csipkelődő kritika „darázsek“ rovatcím alatt, amely később a Frankenburg-féle Életképekben is újra feltűnik. A „salon élet“-ről P. Horváth Lázár itt kezdi arisztokratikus és fellengős riportjait. Végül feltűnő, hogy már a Közlemények is igyekeznek bővebb tért adni a napi élet eseményeinek, nem minden politikai él nélkül. A „társalgási terem“ című rovat más hírlapokból ad rövid kivonatokat „a nők számára“. Ugyancsak a politikai hírszolgálat a hivatása a folyóirat „hírtárca“ című rovatának.

Az aktuális események előtérbe állítása szorosán összefüggött a nemzet sorskérdéseinek élénkebb formában meginduló tárgyalásával. 1841 már a Pesti

⁸ Pongrácz Alajos: *Szépirodalmi folyóiratok a szabadságharcig*. Bp., 1930. 21. l.

⁹ *Jelenkor* 1841. jén. 9.

Hírlap éve. És Kovacsóczy készen áll arra, hogy megvalósítsa évek szívós munkája mögött rejtőző igazi tervét: politikai lapszerkesztő akar lenni ő is, Kossuth Lajos vetélytársa. Már 1833 ban, amikor a Szemlélő megindult, azért folyamodott Kovacsóczy magához a királyhoz, hogy *Napjaink* című politikai lapra is nyerhessen engedélyt.¹⁰ Régi tervét 1841-ben úgy igyekezett megvalósítani, hogy a Közlemények mellékletképpen egy ugyancsak *Napjaink* című politikai lap kiadási jogáért folyamodott.¹¹ Ezt a mellékletet naponként akarta megjelentetni és nyilvánvaló, hogy hamarosan túlsúlyra került volna a melléklet a főlap fölött, valóságos politikai napilap vált volna belőle, amilyen Magyarországon eddig nem volt. A helytartótanács és a kancellária azonnal át is látta az új hírlapterv rendkívüli jelentőségét. Maga a központi könyvizsgáló hivatal vezetője, br. Mednyánszky Alajos terjesztette elő véleményét a tervről a helytartótanács 1841. júl. 26-i ülésében. E vélemény szerint Kovacsóczy tervezett *Napjaink* című napilapja szellemelő és irányára nézve egyaránt veszélyesnek látszik. A kérelmező ugyanis e forrongó kor valamennyi eszméjét, továbbá az emberek érdeklődésének legmagasabb tárgyait, mint a vallást, a trónt, az alkotmányt teljes szabadsággal és a nagy nyilvánosság előtt akarja vita tárgyává tenni; a század előítéleteit, sérelmeit, bűneit, akár nyilvános, akár magánjellegűek legyenek azok, teljes szigorral akarja bírálni. Ez a szándék nyilvánvalóan ellenkezik a cenzúra általános szabályaival. A hírlapnak „Honni Napló” című rovata olyan tárgyakat is tartalmazna, amelyek a rendes cenzori hatáskörön kívül esnek, a „Külföldi Közlések” című rovat pedig olyan cikkeket ígér, amelyeknek felvételét eddig hírlapok tervezetében nem volt szokás megengedni.

Kovacsóczy napilaptervezetéről csak annyit tudunk, amennyit ezen latinnelví hivatalos véleményezés magában foglal. Ezek szerint a „Honni Napló” és a „Külföldi Közlések” lettek volna a lap legfontosabb rovatai, az elveszett program pedig oly szabad véleménynyilvánítást ígért, amely Kossuth Pesti Hírlapjának már ismert irányánál is jobban megdöbbenetette a hatóságot. Nem javasolta Mednyánszky az engedély megadását azért sem, mert Kovacsóczy már a *Literaturai Lapokba* is sok olyan közleményt vett fel, amely annak jóváhagyott tervezetét túlhaladta; ezeket azután a cenzúrának törölnie kellett. A kérést mégsem tagadták meg kersken, hanem halasztó módszerhez folyamodtak. A *Napjaink* kiadásáért Kozma Vazul és társa pesti könyvkereskedő cég vállalta a kezességet. Mednyánszky indítványára a helytartótanács Pest város tanácsához intézett leiratban részletesebb nyilatkozatot követelt arról, mily vagyontárgyakat szándékozik Kozma Vazul és társa a kezesség fejében lekötni. A válasz az volt — s ez bizonyára megfelelt a helytartótanács várakozásának is —, hogy Kovacsóczy az újabb kezesség bemutatására haladékokért. Erről a helytartótanács sürgötésére Pest város tanácsa 1841. aug. 18-án adott jelentést. Érdekes, hogy az ügy referense Trattner György városbíró volt, az 1845-ben megindult kormánypárti *Pester Zeitung* jövődjé szerkesztője.

¹⁰ Ferenczy. i. m. 184. 1.

¹¹ Helytartótanács. Gremiale. 1841. Fons 9. Pos. 38, 51, 52. M. Kir. kancellária 6488/1841. és 11854/1841.

1842-ben egyébként Kovacsóczy meglevő folyóirata, a *Közlemények* is válságba jutott. Beimel ugyanis visszavonta az eddig nyújtott kezességet, mint erről 1842. máj. 24-én Pest várnegye felterjesztése értesítette a helytartótanácsot.¹² Csakhogy ekkor Kovacsóczy már tudta, hogy régi vágya teljesülni fog és politikai lapszerkesztő lesz, ha más úton is, mint remelte. Valóban, 1842. jún. 8-án átvette a még Kultsár István által alapított Hazai és Külföldi Tudósítások folytatásának, a *Nemzeti Ujságnak* szerkesztését. Az ezután következő két esztendő Kovacsóczy hírlapszerkesztői pályájának fénykora. A *Nemzeti Ujság* szerkesztését ugyan 1844-ben kénytelen volt gr. Mailáth Jánossal megosztani, majd még ugyanabban az évben meg is kellett válnia konzervatív szemlemben szerkesztett lapjától, de tagadhatatlan, hogy ügyes tolla és szerkesztői tehetsége javára vált a lapnak, amit még Kossuth Lajos is elismert.¹³

Meg kell még említenünk, hogy a *Közlemények* lapengedélyét sem akarta Kovacsóczy felhasználatlanul hagyni a *Nemzeti Ujsághoz* való átpártolása után sem. 1842 decemberében azért folyamodott, hogy a lapot *Közlemények a nevelés és oktatás köréből* címen Kronperger Antal veszprémi „presbyter“ szerkesztésében adhassa ki.¹⁴ A tervezett új folyóirat valószínűleg azonos a Szalády-féle hírlapbibliográfiában¹⁵ szereplő *Közlemények a kisdedővás és elemi nevelés köréből* című folyóirattal, amely 1843 elején indult, majd 1844-ben *Népbarát*ra változtatta címét. E folyóiratból azonban egyetlen-példányt sem ismerünk és Szalády szerint nem is Kronperger Antal volt a szerkesztője, hanem Szentkirályi Móric. De elég, hogy a lapengedélyek a továbbiakban sem maradtak kiaknázatlanul, a hatóságok ellenállása nem akadályozhatta meg, hogy hullámkarika hullámkarikát kövessen a magyar időszaki sajtó vizein.

Kovacsóczy 1844-ben pesti cenzori állásért folyamodott¹⁶ és 1845-ben Császár Ferenczel együtt kiadott *Magyarkák* című röpiratában öntötte ki keserűségét afőlött, hogy szerkesztői állásától elűtötték. E röpirat szenvedélyes hangja, ideges, rapszódikus stílusa sokkal különb újságírónak mutatja Kovacsóczyt, mint a *Közlemények*, vagy akár a *Nemzeti Ujság* cikkei. Tizenöt-évi küzdelem után itt talált igazán önmagára a hivatásos publicista, sajnos, már későn. 1846-ban a „mellvízkór“ sírba döntötte és „a 44 éves nyomorult lesujtottnak koporsóját négy ember kísérte ki“.¹⁷ A Honderű gyászcikke szemrehányóan jegyzi meg, hogy ugyanekkor a magyar társadalmi és szellemi élet nagy pompával ülte meg Pestalozzi emlékűnnepét. Kovacsóczynak leg-alább halálában némi elégtételt iparkodott szolgáltatni az egykorúak részvéte. Ha mint írórt megerdemelten csekélyre is értékelték, a publicista erőfeszítései helyet kell hogy biztosítsanak számára irodalmunk történetében. Ezt a helyet a későbbi mozgékony hírlap- és folyóiratszerkesztők, a Frankenburgok és Vahot Imrék előfutárjai között fogja kijelölni az irodalomtörténetírás.

¹² Gremiale. Fons 9. Pos. 52.

¹³ *Nemzeti Ujság* 1843 márc. 15.

¹⁴ Helytartótanács, Gremiale. 1842. Fons 9. Pos. 109. és 1843. Fons 9. Pos. 7.

¹⁵ *A magyar hírlap-irodalom statisztikája 1790–1880-ig*. Bp., 1884.

¹⁶ Helytartótanács. Rev. libr. 1844. Fons 9. Pos. 142.

¹⁷ *Honderű* 1846. jan. 20.

Tóth Kálmán és a franciák.

Tóth Kálmán a szabadságharc kitörése előtt Baján tanult franciául. Francia tanítója¹ a bajai zsidó iskola igazgatója, Neustadt Izsák volt, rajztanárának, Pollák Lipótnak első bajai kölcsönkönyvtárában pedig francia és német könyveket olvashatott. Hogy francia tanulmányait a szabadságharc után is folytathatta, bizonyítja Sziágyi Sándor folyóiratában a bajai életről írt beszámolójának francia vonatkozása is.

A francia nyelvben közepes jártasságra tehetett szert. Mint a későbbiek mutatják, jól olvasott franciául, műfordításra több ízben is vállalkozott, de előszóban nem bírta jól azt a nyelvet, mely feleségének, Majthényi Flórának társaságában (Apraxin Júlia, Nemeskéri Kiss Margit) egészen megszokott volt. Még élete második szakában sem beszél jól franciául, amint azt egy 1872-ben Nauheim Hessendarmstadtból keltezett furdőleveléből² megtudjuk. Itt „a játéknyelv francia, valamint az étlapok és általában a szolgálati nyelv, a közéletben is majd mindenki beszél franciául, s megvallom, hogy bár *igen gyenge francia vagyok*, örömebb beszélek itt ezen a nyelven“, mint a helyi német dialektusban?

1851 derekán kerül Pestre, ahol Nagy Ignác Hölgyfutáránál helyezkedik el. A lap szerkesztője még a szabadságharc előtt nagy sikert aratott sikerült Sue utánzatával: a *Magyar titkok* c. regényével. Nagy Ignác lapja a magyar szépirodalmi folyóiratok folytonosságát jelenti s munkatársait is részben az Életképektől öröklí. Az Életképek írógárdája nagyobb részben franciabarát volt. Jókai kortársairól szóló előadásában a Kisfaludy-Társaságban így jellemzi írótlársait: „egészen a francia iskola tanítványai voltunk mindannyian. Azé a francia iskoláé, mely Lamartine-tól Hugo Victorig, s Dumas-tól Béranger-ig mindent magába egyesített, ami eszmében szép, kivitelben merész, érzelmekben megragadó, ami a szívet hevíti, ami a lelket felemeli... Valamennyien franciák voltunk! Nem olvastunk mást, mint Lamartine t, Michele t, Louis B'ancot, Suet, Hugo Victort, Bérangert.“³ Ezeket a franciabarát írókat örökölte a Hölgyfutár is.

Tóth Kálmán első verse az Életképekben jelent meg. Ezt a negyvenes éveket jellemző irodalmi franciabarátságot, franciásságot öröklí, első éveinek nagy mintaképén, Petőfin keresztül is. Közös eszményük: Béranger, akit Tóth K. önéletrajzában a legkedvesebb költői között emleget. Vadnay Károly Tóth K. felett tartott emlékbeszédében rávilágított a két költő viszonyára: „Mikor megismertem, legkedvesebb dalnoka Béranger, s mindig magá-

¹ Független Magyarország. 1931. márc. 1. sz.

² Fővárosi Lapok. 1872. 188. sz.

³ A Kisfaludy-Társ. Eml. Új folyam. VII. 262. l.

val hordott könyve a Chansonok zsebkiadása volt. Ebből vette első nagyobb kötetéhez a jelíget is: A jó Isten mondá nekem, dalolj, dalolj, szegény kicsinyem! Tóthnak tetszett a francia dalmok egyszerűsége, őszintesége, sőt vidámsága is. Tóth Kálmánt belső természete, lényének sajátos uralkodó vonásai nem engedték sem Béranger, sem Petőfi tanítványává lenni. Éppoly távol áll annak derült, nyugodt életbölcsestől, mint emennek szenvedélyos erejétől és mindent hatalmasan felölélő gazdag képzelmetől... Csak egy közös vonásukban osztozott: az őszinteség költői erényében.“

Első Béranger utánzatát,⁴ *A szivarról* szóló költeményét még Bajáról küldi a Hölgyfutárnak, de két évvel később már Pesten írt *Egy szivarárus lánykához*⁵ c. versének hangulata és stílusa még mindig Béranger-ra emlékeztet.

1853-ban ismeri meg a gazdag és előkelő Majthényi Flórát. Hozzá írja az *Elvinnélek hozzád* (Hölgyfutár 1853. jún. 4.), *Ugy titkolom, hogy szereted* (U. o. júl. 23.), *A nagyvilág lánya* (U. o. nov. 26.) c. verseit, melyek mind mind a kis poéta reménytelen szerelmének szülőfői. S mikor 1853/54 fordulóján a szerelem a legreménytelenebb, akkor írja *Nagy szerelem*⁶ c. költeményét, mely nem egyéb, mint Béranger *Beaucoup d'amour* c. versének a fordítása. A reménytelenül szerelmes költő Bérangerrel együtt mondhatja:

*En nem vagyok se dús, se úr, se híres,
Hanem szerelmes végtelen nagyon.*

Ugyancsak Béranger *Souvenirs d'enfance* c. költeményére emlékeztet az ugyanabból az évből származó *Szülőföldem* c. vers, mely a költő szüleinek meglátogatása alkalmából keletkezett (Hf. 1854. máj. 15. 97. sz.). A szülőföld nostalgijája, a kisvároskából a fővárosba került déraciné Tóth Kálmánnál többször is jelentkezik. Tóth a *Honvágyban* éppúgy, mint Béranger a *Nostalgie* c. versében a nagyváros fényéből, ragyogásából, zajából a faluszerű kisvárosba, Bajára vágyik vissza és művészi ének helyett dajkamese után áhítozik.

Mínta valami kezdetű költeményének Parnyval való rokonságára Alszegehy Zsolt hívta fel a figyelmet. Szerinte Tóth Kálmán gyakran emlegette az elégia Shakespeare-jéhez való vonzódását. Valószínű, hogy a hangulati közösség épp e korban (1853) olvastatta vele a francia elégikus költő da'ait. Parny elégiai (különösen a XI. elégia, melynek mottója: j'ai tout perdu, — l'amour seul est resté) igen népszerűek voltak nálunk. Kisfaludy Sándor már o'aszországi tartózkodása alatt szívesen olvassgatta őket, sokat idéz belőlük jegyzőkönyvében s Tóth Kálmán korának franciás divatában Lamartine, Musset mellett a szerelem költői között Parny is újra divatba jött.

Béranger és Parny mellett főként Musset hatására szeretnék rámutatni. Musset *Rapelle-toi* c. versénck (1842) Tóth *Emlékezem reád* c. versével való rokonsága tűnt fel először. Binder Jenő szerint Musset e verse, mely voltaképpen a *Vergiss mein nicht* francia szövege Mozart zenéjére írva, „hazáján kívül

⁴ Alszegehy Zsolt: *Tóth Kálmán Urájának fejlődése*. IK. 1915. 58. l.

⁵ Megjelent: Hölgyfutár. 1852. május 12. 121. sz. A továbbiakban: a Hölgyfutár Hf.-nek rövidítve.

⁶ Hf. 1854. 21. sz.

négy európai kultúrnemzet dalmezőit járta be diadalmasan“.⁷ De lássuk Musset és Tóth versét közelebbről:

Rappelle-toi, quand l'aurore craintive
Ouvre au soleil son palais enchanté:
Rappelle-toi, lorsque la nuit pensive
Passe en rêvant sous son voile argenté;
A l'appel du plaisir lorsque ton sein palpite,
Aux doux songes du soir lorsque l'ombre t'invite,
Écoute au fond des bois
Murmurer une voix:
Rappelle-toi.

Mikoron a hajnal,
Mint egy piros lányka,
Elkezd mosolyogni
A vidékre, tájra
S örömkönnytül reszket
Minden a világon,
Harmat ragyog a fán,
Fűszálon, virágon:
Emlékezem redd!

Rappelle-toi, lorsque les destinées
M'auront de toi pour jamais séparé.
Quand le chagrin, l'exil et les années.
Auront flétri ce coeur désespéré;
Songe à mon triste amour, songe à l'adieu suprême!
L'absence ni le temps ne sont rien quand on aime
Tant que mon coeur battra,
Toujours il te dira:
Rappelle-toi.

Mikor a nap úgy ég,
Mint az érző szív, mely
Tele van érzéssel,
Tele szenvedéllyel;
S meleg vágyról súgnak
Az elfáradt szellők,
Lobogó ezüst színt⁸
Öltének a felhők:
Emlékezem redd!

Rappelle-toi, quand sous la froide terre
Mon coeur brisé pour toujours dormira:
Rappelle-toi, quand la fleur solitaire
Sur mon tombeau doucement s'ouvrira,
Je ne te verrai plus, mais mon âme immortelle
Reviendra près de toi comme une soeur fidèle.
Écoute, dans la nuit,
Une voix qui gémit:
Rappelle-toi.⁸

Mikor a nap lemegy,
S mint szívet a bánat,
Úgy fogja el az éj
Egyszere a tájat.
És mindenütt gyász van
A világon végig,
Csak a szerelemnek
Szép csillaga fénylik:
Emlékezem redd!

Musset hatása formai és tárgyi. Tóth mint Musset is, három strófában, állandó refrénnel ír, mely szinte ráfelel Musset refrénjére. Tóth még a strófánkénti kilenc sort is átveszi, de a hangulat-erősség különbségnek (Tóth fájdalma csillapultabb) megfelelően rövidebb sorokban. Tartalmi szempontból vannak motívum-egyezések az első és harmadik versszakban. Míg Tóth három versszakában keretként a fizikai napot osztja három részre, hajnali, nappali és éjjeli hangulatú versszakokra, addig Musset első versszakában a hajnal-motívum azonos, másodikának életképe megfelel Tóth nappali versszakának; a harmadik versszakokban könnyű felismerni a halál-éjjel és az éjhez kapcsolódó gyász rokonságát.

Még feltűnőbb a motívumok párhuzamos jelentkézése Musset *Lucie*⁹ (1835) és Tóth Kálmán *Voltam én már boldog veled*¹⁰ kezdetű költeményének az összetetésénél.

Mussetnél a gyermekszerelemnek, Lucienek, korai halála az az esemény, mely a költőt elégiája írására ihleti. Tóth költeményének élményi alapja: a

⁷ Binder Jenő: *A. de Musset egy költeményének forrása*. ELPhK. 1913. 643—644. l.

⁸ Musset: *Oeuvres*. Paris. Charpentier. 1867. 126. l.

⁹ Musset: i. m., 91—92. l.

¹⁰ Hf. 1855. júl. 14. 159. sz.

költő visszatér Bajáról, hol szüleinek Flóráról, mint választottjáról beszélt, és a szeszélyes Majthényi Flóra a szerelmes költőt hidegen fogadja. Költőnk visszagondolva a közelmultra, amikor Flóra kedves volt hozzá, felsóhajt: Voltam én már boldog veled!

A forma más a két versben. Musset híres elő- és utóverse, melyet sírjára is felvéstek emléksorokként, csupán keretül szolgál. Magában a két versben a történet párhuzamossága kimutatható, sőt a három egyforma sorrendben következő motívum is egyezik:

Musset: *Un soir, nous étions seuls, j'étais assis près d'elle;*
 Tóth: Voltam én már boldog veled.
 És te is voltál én velem,
 — — — — —
 — — — — —
Gyönyörű nyári este volt,
Emlékszel-e, emlékszel-e?

Musset és Tóth bevallják szerelmüket:

... je n'aimais qu'elle au monde.
 Nous nous tûmes longtemps; ma main touchait la sienne.

Mondám: szeretlek sőtömig,
 Bár ezt nem érti meg szíved.

— — — — —
 — — — — —
 És megfogtam kis kezedet —
 Emlékszel-e, emlékszel-e?

Lucie és Flóra énekelnek szerelmesüknek:

Son sourire semblait d'un ange: elle chanta.

Mondtál aztán dalt nekem.

Mindkét költemény vége szomorú, és ez adja voltaképpen a két vers tulajdonképeni élményalapját. Lucie pár héten belül meghal, a költő végleg elveszti ifjú szerelmét; Flóra szeszélyes fogadása után azt hiszi, hogy végleg elveszítette szerelmesét és ez adja az indítást Musset-hangulatú versének megírására. Így a két költemény eseménytörténete a befejezésben is egyezik...

Prózai munkáiban, leveleiben, fordításaiban élete végéig megtalálhatjuk a franciás műveltség nyomait, úgyhogy Tóth Kálmán is többé kevésbé azok közé a magyar írók közé tartozik, akik az átmenetet, az előzményt jelentik a századforduló nyugatos franciásságához.

Csapláros István

Zolnai Béla: A magyar biedermeier. Budapest. (1940.) Franklin, 198 1. Magyarságismeret III.

Zolnai legújabb könyve tökéletes szervezéssel illeszkedik eddigi tudományos célkitűzéseibe. A biedermeiert tárgyalja, tehát irodalmi és szellemi stíluskorszakot. Alapos részlet- és anyagismerettel rendelkezik, s a magyar nemzeti múlt egyik korszakáról akar teljes és színes képet adni. *Izléstörténet* és *magyarságismeret* elválaszthatatlan egységbe jutnak ebben a szép munkában, mintájául a magyarságtudományi kutatásnak. Zolnai tulajdonképpen már 1917 óta foglalkozik a biedermeier-kérdéssel. Ekkor jelent meg a Hétben cikke a biedermeier-lázról az új magyar irodalomban. Majd a Széphalom 1930. évfolyamában jelezte egy rövidebb tanulmány a bécsi biedermeier magyar vonatkozásairól ezirányú érdeklődését. Később a magyar és francia irodalom biedermeier elemeiről írt könyvet. Ez a munka főleg a tudósvilág számára szól, és az irodalmi biedermeier fogalmát tisztázta. Legújabb munkája ezzel szemben szélesebb alapokon áll és az egész magyar biedermeier-világot kutatási körébe vonja. Természetes azonban, hogy irodalomtudósi mivoltát itt sem tagadja meg és elsősorban az irodalom világból indul ki.

Könyve a magyar biedermeier *ábrázolására* törekszik, minthogy a fogalmi tisztázást már előző könyvében elvégezte. Módszere ezért, főként az első hat fejezetben, *fenomenológiai*ak volna nevezhető. Amint szerzőnk maga közli olvasóival, végig akar vezetni a biedermeier jelenségek országútján. Megrajzolja a házi, családi élet biedermeier képét, a társaséletet, a női eszményt és a korszak eszményi szerelem-gondolatát. Majd Imre János, a pesti egyetem egykori bölcsélet-professzorának magyarnyelvű életfilozófiai munkája alapján a kor világnézeti a'apiját tárja elénk, a szelíd harmóniát, a Szép, Jó, és Igaz hármas eszményét. Kiegészíti ezt a képet az írók nyilatkozataival is. Ez a fejezet foglalja össze tömören a biedermeier lelkiséget: „Vezérszavakul a következőkkel jellemezhetnők a biedermeier lelki alkatott: nemes eklektizmus, amely a szép-jó-igaz csillaga alatt harmóniát keres kereszténység, spirituális epikureizmus és sztoikus ész-világrend között; emberiség és haza egyeztetése rezignáció és lojalizmus, a jámbor középszer jegyében; családiasság és filantrópia, a városi ember faluszentimentalizmusa és mérsékelt természetkultusza.“ (63. l.)

Külön fejezetet szentel a magyar biedermeier *akadémiát gondolatának*. Rámutat arra, hogy az Akadémia, biedermeier-világunk szülőtte, mennyire a *nyelvi és irodalmi művelődés* jegyében keletkezett és alakult tovább élete első évtizedeiben. Az Akadémia valódi célja a magyar nyelv és irodalom ápolása! ez a ma nagyon is korszerű hitvallás cseng ki Zolnai szavaiból. Elő- és utó-biedermeier-jelenségeket tárgyal a következő fejezet. Az örök biedermeiert keresi, miközben rámutat a XVIII. század polgári világára, s a biedermeier-hullám kiesengésére a XIX. és XX. század fordulójának polgári epigon íróiban, sőt nagyobb költői egyéniségeiben (Krúdy Gyula, Tormay Cecil és Vargha Gyula) is. Kazinczyt, Berzsenyit és Kölcseyt mint a biedermeierbe hajló magyar empíre

három oszlopát mutatja be. És rámutat arra is, mint menekül a polgárság képzeletvilága az élet nyugodt keretei közül előbb romantikába, majd a kezdődő realizmusba. Ennek kapcsán pedig a magyar romantikus és realista mozgalom számos kisebb, de érdekes és jellemző alakjára, jelenségére hívja föl figyelmünket.

Ilyen egyetemes szemléletmód a munka egyik legnagyobb erénye. Szerzőnk széleskörű, biztos tudással tekiinti át és rendszerezi a jelenségek tömkelegét. Magunk részéről csak néhány szerény adalékkal szeretnénk még ehhez a munkához szolgálni. A „társalkodás“ és nevelés biedermeier-eszményeivel kapcsolatban rámutathatnánk az *önképzőkori mozgalomra*, mely ezidőtájt élte hőskorát. Ifjúsági „társalkodás“, nyelvművelés és önnevelés illetén harmóniája igen jellemző a biedermeierre.

Ennek a biedermeiernek vannak barokk vonatkozásai is: „Mintha az élet nem volna egyéb, mint egy nagy maskarabál.“ Ez a biedermeieres gondolat voltaképp a barokk világszínhátek-eszmekei kései származéka. A „Lebensbühne und Marionette“ biedermeier gondolatáról Majut Rudolf írt (Zolnai is említi). Magyar részről pedig Koszó János mutatott rá a barokk világszínház eszme továbbélésére a XIX. század első felében. (*Faludi Ferenc és a XVIII. századi magyar barokk.*) Ide vezethető vissza a précieux nyelv és a pásztori elem is. Mindez barokkörökség a biedermeierben. A biedermeier nőtípus viszont későromantikus eredetű, de gyökereiben a gótikához és a platonis'a költészethez nyúlik vissza. Jósika biedermeier női eszménye, galambszelidségével, mennyei szépségével, liliomszerűségével már a francia és német lovagköltőknél, a dolce stil nuovóban, a renaissance és barokk petrarkistáinál is megtalálható. A kései romantika pedig szívesen fordul a múltba. Különbözik is a kései romantika idilli multbafordulásával, nemzeti-népi jellegével már biedermeier is. A mai német tudomány határozottan szembeállítja a hazafias kései romantikát a kozmopolita korai romantikával. Ha pedig a későromantikus Schelling az Éntől ismét a Természet felé fordul: nem láthatunk ebben is biedermeiert? Úgy látszik, mintha az egész új történet- és művelődésfilozófia is sokat köszönne a biedermeiernek. „Nem véletlen — írja Zolnai —, hogy éppen ebben az átmeneti, vajdó száz évben — 1780 és 1880 között — Herdertől Victor Hugón, Hegelen át Madáchig és Bodnár Zsigmondig költők, filozófusok az emberiség sorsának periódikus jellegén, korszakformáló tézisein, romboló-építő antitezisein elmélkednek.“ De erre a száz évre esik a biedermeier is! És gondoljunk csak a két baseli patriciusra: Bachofenre és Burckhardtra. Mindketten a biedermeier-világban érnek európai szellemi hőssé. Mindez pedig magyar szempontból sem éréktelen. Hisz nálunk is a biedermeier-kor a Kant-Hegel-viták kora teremti meg az új magyar bölceletet (Pukánszky Béla: *A magyar Hegel-rita*). Kései romantika és biedermeier kapcsolata és egysége így válik új utak hordozójává.

Zolnai ezt a magyar hagyományokban és tanulságokban oly gazdag kort teljes részletességgel tárta elénk. Könyve az új magyar irodalomtörténet-írás egyik kimagasló teljesítménye.

Angyal Endre.

Pukánszky Béla: Német polgárság magyar földön. Bp., 1940. (Franklin.) Bp., 217 l.

A magyarországi német irodalom a magyar-német együttélés hű tükörképe. Ennek a tükörképnek segítségével rajzolja meg az író, lelki beleéléssel és mély

megértéssel, a német polgárság viszonyát a magyarsághoz és beolvadási processzusát, az asszimilációt, amely már a XVIII. század végén kezdődött, a reformkorszaktól kezdve rohamosan folytatódott, de még ma sem ért véget. Pukánszkyt az a kérdés érdekli, hogy milyen állást foglal el a német polgárság a magyarsággal szemben, amióta különvalóságának tudatára ébredt. A szerző figyelmen kívül hagyja az erdélyi szászokat, mert ők az ország többi német polgáraitól elzárkózva külön életközösséget alkottak. Nem foglalkozik a XVIII. században betelepített falusi németiséggel sem, csakis a pest-budai, soproni, pozsonyi, győri, pécsi, kassai, bányavárosi és szepesi iparúzó és kereskedő németiséggel törődik.

Pukánszky vizsgálódásai irodalmi és szellemtörténeti alapon indulnak. Nála hivatottabb ismerője nincsen a hazai németiség lelkének. Olvasás közben lépten-nyomon érezzük, hogy szavának azért van meggyőző ereje, mert tények: levelezések, naplók, újságok, könyvek, elsárgult emberi okmányok erősítik beszédét. Az asszimiláció főoka az úrhatnás volt. A német polgár emelkedni akart társadalmilag. Őr akart lenni és fiaiból is urakat nevelni. Eseményképe a művelt magyar nemes volt. Az úr és a nemes fogalmi lelkében azonosultak. Utánozta a nemes életmódban és magatartásban. Ebből a „majmolásból“ csakhamar őszinte ragaszkodás és meggyőződés fejlődött ki.

A reformkorszakban az asszimiláció gyorsabb tempót vett föl, hiszen a német polgárság a haladó nemességtől csak jót várhatott: több jogot, jobb életlehetőséget, egyenlő teherviselést, a közügyekbe való beleszólást.

A szabadságharcban a hazai németiség osztatlanul a magyarság mellé állt. A Bach korszak okulérés bölcsesége megfosztotta német városainkat önkormányzatuktól, nyakukra ültetett cseh beamtereket és egyéb münémeteket, mindenféle túszerásokkal bosszantották őket. A német polgár most „csak azért is“ magyarnak mondotta magát, magyar ruhában járt az is, aki egy szót sem tudott magyarul.

A kiegészítés még jobban siettette a beolvadás processzusát. Az asszimiláció nem akart károkat okozni. Az iparosok és kereskedők fiai otthagyták az apák jövedelmet hajtó és gazdagodást okozó üzletét vagy műhelyét, felcseptak uraknak, azaz hivatalnokoknak és helyüket újabb jövevények foglalták el, akiknek nem lehetett évszázados magyar kapcsolatuk, és ezek az új gyarmatosok tollasodtak a gentry-majmolók közgazdasági hitehagyásának még meleg helyén.

Pukánszky szerint az asszimilánsok több kategóriába oszthatók. Az első csoportba tartoznak az olcsahosok, a hangadók, akik átmenet nélkül vedlenek át tüzes fajmagyarokká; ők lesznek a hazafiaskodás inkvizítorai. Az asszimiláltak másik típusa: a lassú megfontolással, szerényen és csendesen átjövők. Ebből a fajtából kerültek ki azok az értékes clemek, amelyek segítségével a magyar tudomány, irodalom, művészet és ipar fellendültek. Végre ott a németiségben mindig egy kis konzervatív elem is, amely ragaszkodott nyelvéhez, reménytelen harcot folytatva a természetes beolvadás ellen.

Pukánszky történelmi folyamatot ír le, számos kérdést vet fel. Könyvét a nagy közönségnek szánta, jegyzeteket és bibliográfiát mellöz, ami nagy kár. Helyenként nagyon is összezsúfolja mondanivalóját. Ennek és a kritikai apparátus elmaradásának oka az előre megszabott terjedelem. Igaza van a szerzőnek, amikor azt állítja, hogy német polgártársainknak még német öntudatosságú

része is közelebb áll a magyarsághoz, mint más országok német polgárai az uralkodó államnéphez. Szerintem is a „Deutschungar“ közelebb áll a debreceni cívishez életmódra, gondolkodásra és érzésre, mint az osztrákhhoz, nem is beszélve a birodalmi németokról, mert ezek már nemcsak idegenek, hanem olyan távol esnek tőle, mintha még nyelvi kapocs sem volna közöttük és közötté.

Lám Frigyes.

Mátrai László: Élmény és mű. Bp., 1940. Kir. Magy. Egyetemi Nyomda. 200 l.

Külföldön megjelent filozófiai, lélektani, szociológiai, történelmi könyvekben mind sűrűbben talál az ember valamilyen tipológiai felfogást. Nem újdonság ez nálunk sem. A század elején Bodnár Zsigmond lelkesen terjesztette hullámelméletét. Szerinte a magyar irodalom, általában az emberi szellem története egymást felváltó, ellentétes irányú felfogás: az idealizmus és a realizmus között hullámzik. Bodnár Zsigmond mozgékony szellemű, bátor ember volt, de jókora adag naivitás és túlságos temperamentum is fűtötte. Túlzása, heveskedése nagy közönséget szerzett neki különösen az ifjúság körében, de a komolyabb kritika igen óvatosan fogadta. Nagyrészen Bodnár Zsigmond hatásának köszönhető a külföldön most annyira elterjedt hullámelmélet, vagy ahogyan ma nevezik: tipológia, hogy nálunk alig tudott gyökeret verni. Nemrég Szekfű Gyula fejezte ki a magyar szellemi élet óvatosságát, amikor a „történelem elmechanizálását“ látta az ilyen törekvésekben.

Mátrai László tehát nem vállalkozott hálás feladatra, amikor mégis a tipológiát, sőt a tipologizmust (mert filozófiai rendszerré fejleszti a kettős szemléletet) képviseli nálunk. Tisztában is van ezzel. Részben ennek köszönhetjük, hogy páratlanul éber kritikával, bátran mondhatjuk gyanakvással ismerteti az általa jónak tartott rendszert. Elég ritka magatartás az újtóknál, akiknek inkább a lelkesedés, hevesség, túlzás a szokott lelki formájuk. De csak részben tulajdoníthatjuk az óvatos bírálatot szellemi életünk idegenkedésének a tipológiával szemben. Mátrai László egyéniségének is egyik legjellemzőbb és legértékesebb vonása a kritikai érzék. Sokkal műveltebb annál, hogy egyoldalú lehessen: minden állítását megvizsgálja, szinte körültagogatja, s keresi az esetleges hiányokat. Másik szembeötlő vonása a műveltség. Magyar szerzőkön kívül sok német filozófust, francia és angol írókat idéz. (Miért nem fordítja le magyarra az idézeteket?) Műveltsége eleven. Nem könyveket emleget, hanem véleményeket. Valami olthatatlan szomjúság van benne, olyanféle, amilyent Balzacban mutat ki, aki az egész világot meg akarja ismerni. A világ megismerése azonban nem öncél Mátrai Lászlónál. Az összegyűjtött hatalmas ismeretanyagban rendet is akar teremteni. Nem valami kívülálló szempontból építi fel rendszerét, nem a valóságot akarja átalakítani, hanem a meglévő rendet igyekszik megismerni. Tájékozódik, nem szabályoz. A filozófusoknak inkább az Aristotelés-féle csoportjába tartozik, nem a Platon-félékébe. Ami magát a könyvet illeti, először essünk át a legsúlyosabb kifogáson: nem egyöntetű. Legsikerültebb, legharmónikusabb és hozzánk, akik nem vagyunk filozófiai szakemberek, legközelebb áll a harmadik rész. Az élmény és mű viszonyát vizsgálja, s ebben keresi meg a közvetett és közvetlen típust. A két szélső típus (közvetett élmény-közvetett mű: pl. Proust, közvetlen élmény-közvetlen mű: pl. Balzac [keveréktípusokat is vesz fel], közvetett élmény-közvetlen mű:

pl. Flaubert, közvetlen élmény-közvetett mű: pl. V. Hugo). Ezzel mindenesetre rugalmasabb, színesebb tipológiát teremt. Igen érdekes, ahogyan korunk legtöbbször emlegetett filozófiai irányait: a szellemtörténetet és existenciális filozófiát tipologizmusban egyeztetni össze, és igen szellemesen érvel a tipológiai kutatás használhatósága mellett.

Bizonyos, hogy az irodalomtörténészek is sok haszonnal olvashatják Mátrai László könyvét. Egy gondolkodó elmével ismerkednek meg, aki nehezen jut el addig, hogy igazságnak ismerjen el valamit, de amikor eljutott, kötelességének érzi, hogy hirdesse is. És rokonszenvesen, nagyképűség nélkül, közvetlen emberséggel, józanon, becsületesen hirdeti. Nem akar többet mutatni, mint amit adni tud. Nem játszik prófétát, világmegváltót, nagy titkok egyedüli ismerőjét, mint annyi filozófus, egyszerűen csak tépelődik, *gondolkozik* és el akar igazodni. *Fábián István.*

Justh Zsigmond naplója. Bp., 1941. Athenaeum. 430 l. 12 t.

Justh Zsigmond naplójának ismertetői közül senki sem vetette föl annak az író egyéb *költői* jellegű műveivel való kapcsolatát. Pedig a korrajzi érdekességen túl irodalomtörténeti szempontból (hiszen Justh író is volt) ez egyik legnagyobb érdekessége. Aki egyéb műveivel, különösen regényeivel kapcsolatban tanulmányozta, csodálkozva vehette észre e találkozás nagy jelentőségét. Justh Zsigmond naplófeljegyzései nem mások, mint regényeihez készült 'vázlatok', amilyeneket minden valamirevaló író noteszébe az élmény pillanatában följegyez. Így tett Jókai, Jósika és még mások az újabbak közül is. Innen van a napló mozaikszerűsége, a színek és emlékképek varázsos kaleidoszkópiája s egy-egy jelenetnek majdnem fotografikus hűségű fixálása. Számtalan vonás, mozzanat néha egész rajzá szélesedik, de a legtöbb csak színfolt, apróság, jelentéktelennek látszó vonás, amelynek azonban mégis megvan a maga művészi rendeltetése. Ezen nem is lehet csodálkozni. Justh frissiben, az élmény forrásának izalmában jegyezte föl, hogy valamikor regénnyé kerekítse, vagy ha erre már súlyosan beteg életében kevés ideje maradna, akkor úgy, ahogy van, posthumus műként, hagyja az utókorra. Ez utóbbi elgondolás sem bizonyít a feljegyzések emlékeztető, vázaltszerű vonása ellen. 1888–89: a napló írásának évei. Jellemző, mert hiszen Justh még mint regényíró addig csak kísérletet tett. *Ádámot* kiadásra sem méltatja, a *Művész szerelem* pedig játékos formakeresésére világít rá. Egyik sem élményi forrás terméke. Viszont elsősorban francia mesterei (különösen Balzac, Zola és Bourget) hatása alatt kezdett ciklusregénye, *A kiválás genezise* már a párizsi és magyarországi napló regény-inkarnációja. Fáradt éjszakáinak, iszonyú kínos hajnalainak emlékeit szigorú önfegyelemmel napról-napra vetette papírra, szinte a kódexet másoló barátok türelmes kultúrarögzítését követve. Alig van három nagy regényében (*A pénz legendája*, *Gányó Julcsa*, *Fuimus*) figura, akihez vonásokat vagy esetleg már egész alakot ne a napló kincseshányájából kölcsönzött volna. (Gondoljunk csak két legjobb barátjának, Mednyánszky Lászlónak és Révay Simonnak alakjára, akiket úgy tett át a naplóból a *Fuimus*-ba, mintha lemezről másolta volna őket.) Irodalomtörténetileg a napló legmaradandóbb értéke az, hogy megfigyelései frissebbek, időbben és élőbben hatnak ma is, mint kétségtelenül nagyjelentőségű, de (talán *A pénz legendáját* kivéve) nehezen olvasható regényei. A napló nemcsak irodalomtörténetileg (de elsősorban úgy) forrás.

hanem az művelődés- (divat, kosztümök, szokások bemutatása) és kortörténeti (korabeli események) szempontból, sőt a magyarországi részben családtörténetileg is. Annyi oldalról világítja meg szellemi életünk egyik legforrongóbb korszakának, a 80-as éveknek végét, hogy nehezen tudunk megválni tőle. Halász Gábor két tanulmánya forrásjelentőségű s ugyancsak Justhról és koráról szóló *Magyar álmodók* című esszéjével (Nyugat, 1939) együtt a korszakot megvilágító legtartalmasabb írások közé tartozik. A szöveg gondozása is finoman elemző eljárását dicséri. Az értékes könyvet gondolatébresztő illusztrációk (különösen szép Rupert Bunny-nak a naplóíró Justhot ábrázoló olajfestménye) díszítik.

K. S.

Fáy András színészeti tanulmányai. Magyar Irodalmi Ritkaságok 54. sz. Bp., 1941. Kir. Magy. Egyetemi Nyomda. 104 l.

A reformkorszak vezérlő eszméje a magyar nyelv ügye volt. Minden, ami nyelvünk térfoglalását még oly kis mértékben is elősegítette, szívügye volt a mult század harmincas évei magyarjának. Így érthető, ha a színjátszás s ami vele kapcsolatos: színház, színpad, dráma, színész, de még a sűgő és a kellékek is fontos gondját alkották a magyar nyelv harcosának. Küzdöttek a magyar színházért tetteben, szóban és írásban, s a magyar színjátszás 150 éve bizonyítja, hogy nem hiába. Ennek a küzdelemnek ereklyéje: Fáy András színészeti tanulmányai. A Széchenyi, Földváry, Fáy hármásból az utóbbit eddig inkább a gyakorlat emberének ismertük. A kis kötet öt tanulmányából azonban az derül ki, hogy Fáy András igen jól ismerte a világot jelentő deszkákat nemcsak a nézőtér, hanem a kulisszák oldaláról is. Józanul, mértéktartóan, szenvtelenül értekezik Fáy s csak néha enged teret a kimért és céltudatos értekező a hazáját mindenekfelett szerető magyarnak. De ezek a ritka helyek talán a legértékesebbek számunkra, mert ilyenkor a hideg tények és rideg adatok mögül még ma is időszerű kérdések, még ma sem megoldott problémák vetődnek fel. Az első Nemzeti Színházról beszélve megemlíti Fáy, hogy ezt az épületet csak ideiglenes szállásnak tervezték a magyar Thália számára s a „díszesebb telken eszközlendő s nemzethez illő színház“ nemsokára felépül, — ezzel a színházzal azonban a nemzet még mindig tartozik önmagának. Staud Géza hálaára kötelezte mind a nagyközönséget, mind a szakköröket Fáy dramaturgiai tanulmányainak közreadásával. Csak hiányoljuk Fáy első, legnagyobbszabású értekezését részint a teljesség kedvéért, részint pedig azért, mert nem osztjuk Staudnak azt a nézetét, hogy ez az 1834 ben megjelent könyv könnyen hozzáférhető volna a könyvkereskedőknél. Reméljük azonban a sorozat szerkesztője megtalálja módját, hogy a Ritkaságok valamely elkövetkező számaként közölje Fáy legkorábbi és legmagvasabb, színészet-történeti szempontból is alapvető tanulmányát.

Berczik Árpád.

Csery-Clauser Mihály: Madách Imre a politikus. Balassagyarmat, 1941. Szerző. 44 l.

A kis füzet a nógrádvármegyei Madách-Társaságnak a költő 118. születési évfordulója alkalmából tartott díszülésén elhangzott beszéd lenyomata; de tartalma több, mint a megszokott ünnepi megemlékezés. Az ifjú Madách avatag újságok temetőjébe ástott néhány meglepően érdekes s ma is új gondolata a kiindulópont, amelyből — *Az ember tragédiáját megelőző drámák és*

különösen a lírai költemények néhány helyének bevonásával — kibontakoztatja a szerző Madáchnak, az 1861-es felirati párt ünnepezt szónokának és a nemzetiségi kérdés egyik örökre-szóló magyar szempontú ismerőjének politikai eszmevilágát. Kortársai Madáchban csak a politikust látták, a mai olvasó csak a költőt. Az elfelejtett politikus felfedezése a ma számára áthidalja a két véglét közt az űrt; akit egyesek kozmopolitának tartottak, abban felismerjük a Széchenyi nevelte egyetemes értékek felő törő magyart; egyedül, aki ezt az iskolát megjárta, állíthatta főművének középpontjába az emberi sorsnak a társas életformák ütközésében rejlő tragikumát. Joggal sürgeti szerzőnk Madách összes műveinek kritikai kiadását, a Pesti Hírlapban megjelent cikkeit is beleértve; ez utóbbiaknak tömör — az adott keret kényszere miatt is rövidre fogott — ismertetése példázza, mennyi újat talál a magyar mult kutatója a 40-es évek hírlapirodalmában, ha, mint Clauser, megértéssel nyúl hozzá.

D. B.

Kiss Lajos: Péterfy Jenő világnézete. Sárospatak, 1939. Nyomtatta Kisfaludy László a Ref. Főiskola betűivel. 80 l.

A gazdag Péterfy-irodalom egyik figyelemreméltó darabja. A disszertáló Péterfy világnézetének elemzését tűzte ki feladatául. Problémáját úgy oldotta meg, hogy kereste a vitális anyagi és szellemi tényezőket — lelkeségének rajzát, életének külső mozzanatait, tanulmányainak menetét —, amelyek egyéniségét kialakították. Hogyan jegecesedik ki egyénisége és hogyan lesz a művelődés és az élet sodrában személyiséggé? — ez a kérdés az értekezés vezérfonala s ennek kapcsán tárulnak fel Péterfy hatalmas lelki és szellemi távlatai. Életrajmájának tragikus kifejező világnézetének felvázolásával magyarázhatóvá — ha nem is mindenben érthetővé — válik. Ez a világnézet az ifjúság „ködhálás” országának elképzelésével indul el s ebben az ész „fiatalos miszticizmusa” a megismerés számára nem tud korlátokat. Így ér el Péterfy a német idealizmushoz, Hegel abszolút logikai rendszeréhez, az emberi szellem örökérvényűségéhez. De a tudás e fölényes világában meg kell ízlelnie a kétségek keserű cseppjét s kora pozitívizmusa, a természettudomány felfedezései ráeszméltetik az eszmény és a valóság ellentétére. Nagy csalódása ez az alapjaiban idealista léleknek, melyben csak veleszületett metafizikai ösztöne, az eszmék iránt érzett töretlen vonzódása vigasztalja. Ez a kettősség lesz végül is reálidealista világnézetének alapja. Realista, mert a szigorú és „fájdalmas” igazság álláspontján ismeri meg a világot és idealista, mert kutatja a fájdalom igazságát és harcol a szellem szabadságáért. Értekező őszinte alázattal és tisztelettel nyúlt témájához. Nem ismerte még — időben nem ismerhette — mindazt, amit Péterfy olvasott és tudott. E hiányokat némi iskolás áthidalásokkal, de nem ügyetlen kézzel pótolta. Gondolatmenete így egészében érdekes és elmélkedtető. A tanulmányban sok új vonást kapunk Péterfy lelki arculatához.

Dénes Tibor.

Sebestyén Károly: Munkák és napok. Válogatott tanulmányok. Bp., 1941. Rózsavölgyi és Társa. 396 l.

A szimbolikus cím utal a könyv szerkezetére: az első részben nagyobb terjedelmű esztétikai, kritikai és irodalomtörténeti tanulmányokat olvashatunk, melyek előzőleg már folyóiratokban láttak napvilágot, — a másodikban

egy csokorra való újságcikket, melyeket a szerző egy vagy más okból érdeemesnek tartott arra, hogy a múlt nappal együtt ne enyesszenek el. Tudományukat csak az első csoport érdekli, de még ezeknél is tanulságosabb a kötet a maga egészében. Ha a könyvnek az volt a célja, hogy jellemezze Sebestyén Károly írói egyéniségét s félszázados irodalmi működését, akkor a kiválasztást és az összeállítását szerencsésnek mondhatjuk. A sokféle tárgykörbe vágó dolgozatok jól mutatják Sebestyén Károly széleskörű tudományos érdeklődését, az aktualitásra törekvő újságcikkek pedig riporterri készségét. Gomperznek az athéni szofistákat jellemző mondása óréa is érvényes: félig tanár, félig hírlapíró. Ez a kettősség érdem is, fogyatkozás is. Mint a közönség szellemi igényeit naponta kiszolgáló kritikus a legképzettebb, legkomolyabb egyéniségek egyike; mint tudós megelégedett a mások igazságának közvetítésével, ismertetésével. Pozitivistá volt abban az értelemben, hogy mondanivalójában a hangsúly mindig magán a tárgyon van, nem az előadás stílusán vagy egy újszerű szemponton. Innét van az, hogy Sebestyén Károly tanulmányainak tudományos értékét történeti jellegzetességükben jelölhetjük meg: írásai pontosan mutatják azt a — ma már, sajnos, kiveszőben lévő — igényesebb zsurnalizmust, amely Berzsenyi, Goethe, Shakespeare, Hugo Viktor és az antik filozófusok eszméinek és alkotásainak népszerűsítésével szolgálta egy békés polgári korszak kiegyensúlyozott szellemi életét. rtr.

Juhász Gyula: Tömörkény István élete és művei. Szeged, 1941. Dugonics Társaság Kiadása. 76 l

Juhász Gyulának ez a kis monográfiája eredetileg a Délmagyarország c. napilap hűsvéti számában jelent meg. A költő még 1928-ban írta a Dugonics Társaság megbízásából. Azóta kéziratban hevert. Közben (1934) megjelent Ortutay könyve Tömörkényről, amelynek szép sikere volt. Ortutay felhasználta a teljes irodalmat, így Juhász Gyula kéziratát is, amelyet többször idéz. Ez a körülmény, valamint az, hogy Juhász nem tudós munkára törekedett, inkább a közönség számára dolgozott, műve tudományos értékének hátrányára könyvelhető el. Viszont a költő stílus-készsége előnyére szolgál, szépen, melegen, érdekesen beszél hősről. A főként kegyeleti szempontból érdekes életrajzban egy-egy feltűnő adatra bukkan az olvasó, pl. Tömörkény nevét Tolsztoj is ismerte és becsülte, tán a magyar író némi orosz ízet szerette. (Tömörkény sokat tanult Turgenyevtől.) Már Juhász Gyula utal arra, hogy Tömörkényben Bret Harte, Mark Twain, Dickens, Aldrich és Theuriet hatása érezhető. Tömörkény pályája elején gyógyszerész volt, van is ilyen tárgyú könyve: *A Franke-féle konyha vegytana*. Talán patikus munkájának nyoma, hogy úgy szeret pepecselni a szavakkal és kifejezésekkel. 1891. júl. 30-án került Gárdonyi Géza helyére a Szegedi Naplóhoz, s így ott már csak a nyomát találta Mikszáthnak. Juhász könyve végleg megerősíti azt, hogy *Pluvius* Mikszáth álneve volt. Szerinte Mikszáth *Hariri* néven is írt. (*A kaszát vásárló paraszt* témáját több rajzában is megírta Tömörkény, pl. *Subavásár, Bicskarásárlás, Alkú.*) A költő túloz, amikor Tömörkény Istvánban Petőfi prózai utódát látja. A mű Juhász Gyula prózai munkásságának értékes darabja. A kiadó Dugonics Társaság elnöke Banner János érdemes munkát végzett a kissé megkésétt, de értékes és szép munka kiadásával. R.

Schmidt Edith Erzsébet: Csató Pál (1804—1841) — Értekezések a m. kir. Horthy Miklós Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetéből. 1. (19.) Szeged, 1941. 103, [9] l.

Csató Pál egyénisége és írói sorsa jó próba a kezdő kutatónak a tudományos mértéktartásra és a tárgyilagosság gyakorlására. Csató kitűnő írói képessége és ezzel párhuzamosan az az irodalompolitikai helyzet, amelynek szerencsétlenül részese lett, még gyakorlott irodalomtörténészt is könnyen ragadhatja túlzásokra, az újraértékeléssel járó, elhamarkodott értékelésekre. Dícsőretére váljék Schmidt Edithnek, hogy már doktori-értekezésében higgadt tárgyilagossággal kezeli anyagát és szigorú mértéktartással ír le minden mondatot. Tanulmánya az anyag teljes ismeretére építő pályakép. Külön foglalkozik az író életével, egyforma részletességgel tárgyalja a pesti és a pozsonyi éveket; feldolgozza verseit, versfordításait, novelláit, vígjátékait és dráma fordításait. Végül jó bibliográfiát ad; teljes jegyzékét nyújtva Csató Pál önállóan és folyóiratokban megjelent, valamint kéziratban maradt munkáinak. A felhasznált forrásanyag szinte teljesnek mondható. Talán csak egyetlen nevezetesebb hiányt vettünk észre. Különösen az életrajzi részhez érdekes anyagot találhatott volna a szerző Garay Jánosnak az *Irodalomtörténeti Közlemények* hasábjain, a közelmúltban kiadott levelezésében. *Tolnai Gábor.*

Faludi István: Ambrus Zoltán elbeszélő művészete. Szeged, 1941. Szerző. 118 l.

Ez, a doktori értekezések sorozatából mind szempontjaival, mind anyagával, mind stílusával messze kiváló dolgozat voltaképpen többet ad, mint amennyit a címe ígér: bevezetésül Ambrus pályáját, szerepét, írói jellemét is összefoglalja, esszészzerű, de tartalmas és okos fejezetben s a voltaképeni tárgyan kívül Ambrusnak irodalmunkban elfoglalt helyét, teljesített szerepét is vázolja széleslátókörű befejező tanulmányában. A dolgozat lényeges része meglehetősen zártsággal és tiszta szempontokkal tárgyalja Ambrus elbeszélő technikáját, egymásután mutatva rá a szerkesztés sajátosságaira, a különböző hatásokra és stílusrétegekre. Tárgyalási rendszere az, hogy különválasztja a zárt formát és tárgyiasságot tükröző elbeszéléseket a szubjektívebb hangú és oldottabb formájú művektől s külön tárgyalja a kétféle tipikus forma szintézisét is, „szervesen oldott forma, érzelmes tárgyiasság“ címén. A tárgyalási módnak ilyen szerves, elméleti meghatározása dícsőretére válik a dolgozatnak, de egyébként is nyilvánvaló érzeket, biztos ízlést árul el, s az irodalmi elemzésnek, a forma boncolásának nálunk szokatlan, egészen franciás gyakorlatát valósítja meg. Prózai írásműveket ritkán boncoltak ilyen alaposítással és ilyen ötletesen. Egy-egy elbeszélés felépítésének, fogásainak vizsgálata, keret és tárgy összefüggéseinek megmutatása, egyáltalában a formai elemeknek ez a tudatos és módszeres szétbontása és feltárása — mely a formai szempontok feldolgozására igen szép példát ad — a dolgozatnak az Ambrust illető irodalomban mindig előkelő helyet fog biztosítani. *L. Gy.*

vitész Szabó Pál: A m. kir. Erzsébet-tudományegyetem és irodalmi munkássága. Pécs, 1940. Szerző. 290 l., 1104 hasáb.

A hatalmas kötet az Erzsébet-tudományegyetem huszonöt éves fennállásának emlékére látott napvilágot. A szerző egy évtizedes gyűjtőmunkásságá-

nak gyümölcse ez a könyv, mely első felében az egyetem történetének leírását tartalmazza, második része pedig az egyetem tanárainak és tanszemélyzetének irodalmi munkásságáról számol be. Az eredeti székhelyéről kiüldözött egyetemnek a trianoni Magyarország déli végén betöltött magas kulturális hivatásáról és működésének gazdag eredményeiről nagyarányú, gondos részletességgel megrajzolt kép tárul elénk ezeken a lapokon. Egyik legfontosabb kultúrintémenyünk élete műveltségközvetítő, nevelő és tudományos tevékenysége által az irodalomtörténetírást is közelről érdekl. Számos még élő és elhunyt tudósunkról — köztük irodalomtörténészekről is — rengeteg érdekes és értékes adatot ölel fel különösen a tanárok irodalmi munkásságáról szóló rész. V. B.

Belohorszky Ferenc: A Bessenyei-irodalom. Nyíregyháza, 1941. A Bessenyei-Társaság kiadványai. 3. sz. 32 l.

E bibliográfiai összeállítás szerzője Bessenyei munkásságának lelkes és avatott kutatója. Ilyen búvárlatok engedték meg, hogy új szempontú irodalmi összeállítást szerkesszen. Bessenyei műveinek felsorolását nem kiadási időpontjuk, hanem a valószínűsíthető keletkezés szerint adja. A nyomtatott művek mellett a különböző közlések nyomán sorrendbe szedte Bessenyei levelezését is, ami munkája értékét és hasznosságát növeli. Gazdag repertóriumot is állított össze mind az író pályájáról, mind műveiről megjelent tanulmányok nyomán, amihez függeléként járul a kortörténeti művek címanyaga. A világos és áttekinthető összeállítást Bessenyei kutatói haszonul és örömmel forgathatják.

—rty.

Erdélyi Dezső: Tompa vallásossága. Bp., 1940. Szerző kiadása. 69 [3] l.

Erdélyi Tompa vallásosságát nem deduktív, hanem induktív módszerrel vizsgálja. Nem állít fel előre egy alapigazságot, melyet aztán tudományos érvekkel támaszt alá, hanem hőst különböző helyzetekben bemutatva, von le egyes igazságokat, melyeket egymás mellé illeszt s így alakítja ki Tompa vallásos egyéniségét. Látjuk Tompát, mint embert, költőt, egyházi író-t és papot. Bemutatja, hogy milyen állást foglal el az egyházzal szemben s milyen hatással van rá a Biblia. S bár a mozaikszerű képekből egy kiváló pródikátor és híveitől bálványozott kitűnő pap alakja bontakozik ki, aki gyermekkora óta a Biblia hatása alatt él s még nem vallásostárgyú költeményeiben is rengeteg vallási elemet vegyít, mégsem igazi vallásos lélek. Ennek oka főképen kora liberális felfogásában keresendő. Csak élete végén, amikor már a betegség is erősen gyötörte, kezd elmélyülni vallásossága. Ekkor írta meg kora egyik legnépszerűbb református imakönyvét, az *Olajágot* is. Erdélyi nemcsak az irodalomban járta, hanem a teológiában is s így igyekezett megoldani a nehéz kérdéseket. De ami előnye, az hátránya is, mert néha túlságosan belemélyed az elvont teológiai fejtegetésekbe. Egészben véve azonban érdekes és értékes mű. Szeretettel foglalkozik tárgyával s bár Tompa hitét töredezettnek és vallásosságát sem elég mélynek, sem elég igazinak nem találja, mégis eszményi fényben bontakozik ki művéből a költő és igaz ember rokonszenves egyénisége.

M. J.

Kemény Gábor: Így tűnt el egy gondolat. A felvidéki irodalom története. Bp., 1940. Mefhosz kiadás. 160 l.

A felvidéki irodalom hűsz esztendejének történetét írta meg Kemény Gábor. Előljáróban a táj és az ember viszonyát tárgyalja, majd megrajzolja a felvidéki szellem útját. A felvidéki lélek kialakulásának időpontját a török világra vezeti vissza. A kisebbségi sors rögzös útjára lépett elszakított magyarság kulturális nehézségeit vázolja, amely a központi irányítás hiányát egyrészt súlyosabban érezte. A tapogatózás öt évig tartott. Az 1927-ben megalakult Kazinczy-Társaság a kiválasztás nehéz feladatát vállalta magára. Az 1929—1933. évek közötti időt a szerző a kritikai tisztázódás éveinek jelzi. Ekkor már helyet követel a kisebbségi irodalom az anyaország irodalmában is. Ugyanerre az időre tehető a felvidéki népi rétegek problémáinak bekapcsolása az irodalom feladatai közé. A bevezető tanulmány után rátér a szerző a kisebbségi irodalom 20 évére. A felvidéki magyar irodalom a lírával indult meg. Hosszabban méltatja Mécs Lászlót, Győry Dezsőt és Tamás Lajost. Az epika fejezetében Darkó István, Tamás Mihály és Szombathy Viktor működésével foglalkozik részletesebben. Röviden a felvidéki tudományos irodalmat is tárgyalja. Végül a felvidéki magyar irodalom bibliográfiáját állította össze. Ez a felsorolás 1918—1938-ig sorolja fel a megjelent műveket s aránylag teljesen mondható. A vonatkozó irodalomtörténeti forrásmunkák jegyzéke viszont csak élenyésző része annak a gazdag anyagnak, amely a felvidéki irodalom problémáira vonatkozik.

Marek Antal.

Kölcsey Ferenc: Nemzeti hagyományok, 1826. Joó Tibor utószavával. Gyoma, 1941. Kner. 66 [4] l.

Izléses formában, stíluscso borítólapal adták ki Kölcseynek az Élet és Literaturában Cselkóvi álnévvel megjelent tanulmányát, melyben a nagy költő először világított rá irodalmunk fejlődésének speciális magyar és európai távlatára. A betűhű szöveget Joó Tibor gondozta s ugyanő írt hozzá gondolatindító utószót Kölcseynek a tanulmányában megnyilatkozó filozófiai mélysegeiről.

B. K.

Czéh Károly: A magyar regény főbb alakjai. Pécs, 1941. Dunántúl. 40 l.

Három íróról kapunk az értekezésben jellemzést, Makkai Sándorról, Szabó Dezsőről és Szántó Györgyről. Legrészletesebben Makkai Sándor regényeit tárgyalja. Szabó Dezső munkáiról, mint a „szintetikus elme alkotásairól“ beszél. Szántó György *Stradivari* című regényében nagyjában ugyanazokat a jellegzetességeket találja, mint Szabó Dezső írásaiban. Az értekezés végén két sokat ígérő fejezetet találunk: „A jellemrajz és a lélekrajz technikája“ és „A következetes jellemekek“, sem egyik, sem másik fejezetben nem beszél arról, amit a cím olvasása után elvárhatnánk.

K. E.

Balassa László: A magyar-tanítás megújodása felé. Bp., 1941. 139 [1] l. (A tanítás problémái 24.)

Balassa az irodalom tanításának megújításához úgy kíván eljutni, hogy készen kapott irodalmi ítéletek helyett a művek közvetlen szemléletéből alakítja ki tanulóinak irodalmi ismereteit. Kiindulópontja a francia szövegmagyarázat, de ennek nem egyszerű utánzása, hanem tervszerű továbbfejlesztése elsősorban etikai irányban: a helyesen felfogott irodalomtanításban meg-

mutatja a korszerű nemzetnevelés leghatásosabb eszközét is. Az önálló alkotókedv felkeltése az alapelve a fogalmazástanítás megújítását célzó módszernek is: az irodalmi alkotókedv ébresztése más oldalról erősíti a szövegmagyarázat izlésnevelő hatását. A művelt fiatalságot közelebb viszi ez a módszer az irodalmi élet eleven vörkeringéséhez: ezzel az „irodalmi alapviszony“ egyik főtenyezőjét szilárdítja meg, új és megértőbb közönséget nevel. Nem utolsó érdeme Balassa tanulmányának, hogy a szövegmagyarázat igényeire hivatkozva felhívja a figyelmet pontos kritikai szövegkiadások szükségességére; műve függelékében példát mutatva, értékes megjegyzéseket fűz Vörösmarty *Gondolatok a könyvtárban* c. költeményének szövegéhez. D.

Kovács Máté: Fazekas Mihály, a rokokó költő. Debrecen, 1940. A Debreceni Tisza István Tud. Társ. I. osztályának kiad. VIII. köt. 3. f. 53 (36) l.

Ma még nagyrészt szokatlan kifejezésekkel, s olykor kissé erőltetett gondolatmenettel írt tanulmány. Szokatlan kifejezései azonban a költő egyre mélyebb és igazabb megismerésére vezetik az olvasót. Jelentős és eredményes munka, amely a Ludas Matyi *népies* módorú szerzője mellé odaállítja a *rokokó* egyik legeredetibb magyar képviselőjét. Meggyőzően értékeli Fazekas költészetének rokokó elemeit, beállítva azokat egyénisége és a század világába. A nagy elmélyedéssel és szeretettel írt tanulmány sok eredeti meglátással bővelkedik. —ry.

Régi magyar könyvek a hallei magyar könyvtárban. Jegyzéküket összeállította és bevezette: *Bucsay Mihály*. Bp., 1941. Ranschburg Gusztáv könyvkereskedése. 104 l.

A Régi Magyar Könyvtárnak jórészt III. kötetébe tartozó, eddig ismeretlen, mintegy 120 nyomtatványról szóló leírása alkotja a jegyzék törzsét, de Szabó Károly címleírásaira utalva felsorolja a Wittenbergből Halleba, majd innen részben a berlini Magyar Intézetbe került, Kassai Michaelis György által 1724-ben a wittenbergi magyar diákok számára hagyományozott könyvtár „megközelítően“ teljes régi magyar (1711-ig) anyagát. A meglehetősen elfeledett, körülbelül háromszáz unikumot tartalmazó könyvgyűjteményről így tehát ez az első teljesnek mondható összeállítás. A könyvtár a régi magyar része felekezeti jellegénél fogva elsősorban egyháztörténeti és általános kultúrhistoriai jelentőségű s bár irodalomtörténeti szempontból különösebb felfedezést az újonnan feltárt anyag sem nyújt, a jegyzéket irodalomtörténészeink is haszonnal forgathatják. V. B.

Sötér István: Francia szellem a régi Magyarországon. Bp., 1940. (Officina.) 43 l. 32 t.

A kis kötet írójának a francia kultúrával való mély kapcsolatát mutatja, — igen szemléltető módon összeválogatott illusztráló anyagával együtt bizonyosága annak, hogy a francia szellem idehozott vagy idesoródott magjai Magyarországon jó talajra találtak, gyökeret eresztettek és gyümölcsöket termettek. Akkor lesz azonban igazán értékes a kis kötet, ha mellé tehetjük majd az olasz, német, angol és más kultúrterületek magyarországi szellemi hatásait elősoroló köteteket is, amelyeket olyanok szerkesztettek, akik a maguk olasz, német, angol vagy más szellemi területével éppoly mély közösségben élnek, mint Sötér István a franciáéval. H. 4.

Debreceni Szemle. — 1941. 6. sz. Hankiss János: *A hangulat* „az a nehezen megfogható, de éppen azért korlátlanabban uralkodó lelkiállapot, amelyet mindenkinek magának és néma befeléfordulással kell szemlélennie“. — Kiss Ernő: *A Karthausi mint bölcséleti regény*. „A Karthausi szép pillére marad bölcséleti költészetünknek, mely Bessenyei elmélkodó verseitől Ady vállalásos költeményeiig ível és méltó bevezetője irodalmunkban Az ember tragédiájának.“

Egyetemes Philologiai Közlöny. — 1941. 2. sz. Gáldi László: *Goga pesti évei és a „Luceafărul“*. Az 1902-ben megindult oláhnyelvű folyóirat keletkezését és Goga magyar irodalmi kapcsolatait világítja meg. Gáldi rámutat arra, hogy noha Goga költészetére később Ady volt nagy hatással, pályája kezdetén — miként Ady is — Petőfi, Madách és a századvég Reviczky-stílusú magyar költészetéből merített ösztönzést elindulásához.

Erdélyi Helikon. — 1941. 7. sz. Kovács László: *Kuncz Aladár*. „Az emberek titkaiba és gyöngeségeibe behatoló szelleme, ez a bámulatos képessége vált hasznára akkor, amikor nagy szerepe lett az erdélyi szellemi élet vezetésében és megszervezésében.“

Helicon. Revue Internationale des Problèmes Généraux de la Littérature. III. 1—3. — Robert Petsch: *Der Chor im Drama*. A „kórus“ fejlődéstörténetéhez nyújt hasznos támpontokat. — Hankiss János: *Les problèmes du milieu*. Taine azt kutatta, hogy az író milyen környezetben élt, holott az irodalmi kritika szempontjából döntőbb, hogy írásaiban milyen a „milieu“. Ez pedig tulajdonképpen kétféle: anyagi és szellemi. — Oskar Walzel: *Tragik bei Solger*. Solger tragikumfelfogásának finom elemzése. — Antonio Viscardi: *Estetica. tradizione scolastica, letteratura militante nel medio evo europeo*. H. H. Glunz: *Die Literarästetik des europäischen Mittelalters* c. könyvének nagy-szabású ismertetése. — Max Wehrli: *Der historische Roman*. E műfaj fejlődéstörténete, rokonai, kifejező eszközei. Vázlatossága mellett sok új szempontra figyelmeztet. — E. Gutiérrez: *El sentido religioso en Bécquer*. Mélyen-szántó kifejtése Bécquer vallásos költészetének. Tisztázza viszonyát kora eszméramlataihoz és költőihez, megállapítva, hogy B. egészen keresztény és spanyol. — K. S. Laurila: *Die psychoanalytische Auffassung von der Dichtung*. A freudi kategóriák alkalmazhatóságát igyekszik tisztázni, rámutatva az elmélet sok tarthatatlan elemére is.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1941. 2. sz. Ballai Mihály: *A Csongor és Tünde szimbóliizmusa*. Gyulai, Beöthy, Bayer felfogása, akik dramaturgiai oldaláról és az Argirus-mesével való kapcsolatában nézték a darabot. Babits tanulmánya (1911) jelenti az új Csongor és Tünde szemléletet; ő mondja ki, hogy a dráma „a világirodalom egyik legnagyobb filozófiai költeménye“. Ugyanő veszi észre először a mű szimbólikáját. A dráma szimbóliizmusa az, hogy főszemélyei az emberi természetben rejlő égi-földi kettős-

ség érzékeltetését szolgálják. Csongor és Tünde a tiszta lelkeség szimbólumai, akik a földön gyámtalanok s itt szükségszerűen egészíti ki őket „földi” alteregójuk. — Berczik Árpád: *A romantikus Toldy*. (2.) Mielőtt Toldy, az irodalomtörténetíró fellépne, nincs érdeklődés az irodalom iránt. Ezen a ponton találkozott a két szélsőség, a magyar nemesség és a császárváros. Lényegében mindkettő — más-más okból — a túlságos felvilágosodástól féltette az olvasóközönséget. A Handbuchra szükség volt. A külföldi érdeklődő ebben a magyar irodalom történetét teljes összefüggésében, gazdag méltatásokkal kiegészítve kapta. A Handbuch külföldi bírálói rámutattak irodalmunk speciális magyar (idegennek alig évezhető) jellegére. Toldy irodalomelméletének romantikus vonásai, elsősorban a Vörösmarty eposzairól írt Aesthetikai levelek alapján. — Romhányi Gyula: *Teleki László és Kegyence*. (2.) A tragédia hűvös fogadtatása, forrásai és későbbi sorsa. Az első kidolgozás és a nyomtatott szöveg kritikusabb részeinek összevetése. Teleki életének főbb vonásai a szabadságharcig. — *A Kegyenc vázlata és első kidolgozása*. (2.) Szövegkiadás. — *Verseyhy Ferenc kiadatlan tanítókölteménye*. (2.) A költemény folytatása. — *Adatok Prágai András életéhez*. (XVII. század.) — *Gúnyversek az 1790—91 évi országgyűlés idejéből*. — *Vörösmarty kiadatlan levele* Bartay Endréhez. (1843. szept.) — *Az István vértanú haláláról szóló ének* egy kéziratoss változatáról. (XVII. század.) — Könyvismertetés. — Repertórium.

Kárpátmedence. — 1941. 1. sz. Csery-Clauser Mihály: *Gróf Széchenyi István*. A „legnagyobb magyar” alkotó életének tömör összefoglalása.

Katolikus Szemle. — 1941. 8. sz. Török Jenő: *Eötvös József báró, a katolikus kezdeményező*. Eötvös mint a katolikus autonómia és az elvi liberalizmus képviselője. — Bolváry Lóna: *Új arcú költők*. Két költőnemzedék vizsgálata. Az Erdélyi József—Illyés Gyula—Szabó Lőrinc csoport kollektivistá jellegű, a ma húszévesei (Jankovich Ferenc, Jékely Zoltán, Devecseri Gábor, Weöres Sándor, stb.) viszont individualisták.

Koszorú. — 1941. 4. sz. Pap Károly: *A négy százéves debreceni kollégium*. A kollégiumnak, mint a nemzeti művelődés egyik forrásának fejlődése. — Sik Sándor: *Dugonics emlékezete*. „Dugonics legyőzte a magyar író érvényesülésének két legnagyobb akadályát: a felekezeti elzárkózást és a politika szellemtelenségét.”

Levéltári Közlemények. — 1940—41. évf. Pukánszky Béláné: *Az Országos Levéltár színház-történeti forrásanyaga*. „Az Orsz. Levéltárban a kormányhatósági és családi levéltárak anyaga mellett van egy összefüggő színházi levéltár is: a Nemzeti Színháznak 1938 óta az Orsz. Levéltárban letétbe helyezett levéltára. Ez az egyetlen rendezett és hozzáférhető színházi levéltár Magyarországon s így csonkaságában is nagy értéket jelent.”

Magyar Kultúra. — 1941. 13—14. sz. Várdai Béla: *Városi István költészete*. A katolikus líra egyik képviselőjének költői fejlődése. — Gyenis András: *Ki volt az első magyar jezsuita?* P. Hernáth Péter (1539—1567) pályája.

Magyar Lélek. — 1941. 7. sz. Bognár Gyula: *A kereskedő irodalmunk tükrében*. A kereskedő alakjával sok írónk foglalkozott, sokan rajzoltak kedves és vonzó képet az egyes kereskedelmi ágakról és azok képviselőiről.

Nyugat. — 1941. 7. sz. Cs. Szabó László: *Mérleg.* Ady és Babits irodalmi szembeállításának vizsgálata. A líra, a próza és az irodalmi élet „kettéhasadásának“ irodalompolitikai rétegződése. A közelmúlt és a jelen irodalmi törekvéseinek, kortársi kapcsolatainak elemzése, különösen a népi és a nemzeti gondolat elvi elkülönülésének alapján.

Ország Útja. — 1941. 7. sz. Bóka László: *A magyar irodalmi bírálat feladatai.* „Ahol írói szeszélytől, vagy pártérdektől függ a bírálat, ott a nagytehetségű, de ellenszenves, vagy más pártállású író remekét nem akad, aki kiemelje az ismeretlenségből. Ezért eshet meg az, hogy míg jó összeköttetésekkel rendelkező újságírók gyenge tákolmányairól szervezett hozsánna zeng sokszor, addig említés nélkül maradnak igazi remekművek. Az író egyetlen korlátot ismer, a kiadó jelentését az elfogyott példányszámokról.“

Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny. — 1941. 7. sz. Vietórisz József: *Pintér Jenő halálára.* (Vers.)

Pannonhalmi Szemle. — 1941. 3. sz. Kolos Endre: *Az új népies irodalmi mozgalom.* A mozgalom kialakulása és eredményei a széppróza és a verses költészet terén. Előbbiben Kodolányi János, utóbbiban Erdélyi József a kiemelkedő jelenségek. — Magasi Artúr: *A rím és a ritmus lélektana.* A rímnek titokzatos szerepe van a mondanivaló tartalmának elhíthetése körül, a ritmus „a különböző érzelmek által, mint különböző lelkimozgalmasságok által keltezt különböző vérlüktetéseknek viszontéreztetése a beszéd hangsúlymenetének tempójában, időbeosztásában.“

Protestáns Szemle. — 1941. 5. sz. Harsányi András: *Sylvester János.* Visszapillantás Sylvester pályájára az Újszövetség fordítás megjelenésének 400 esztendőös fordulója alkalmából. „Maga a fordítás kissé bőbeszédű, de nem feleslegesen körülíró: megtalálja, mintegy ráakad a helyes szavakra és jó kifejezésekre“. — 8. sz. Vajda Endre: *A spiritualis költő.* Reményik Sándor költészetének elemzése összes verseinek megjelenése alkalmából. „Költészetének előterében a lélek áll, és az alkotja hozzá a hátteret is“.

Protestáns Tanügyi Szemle. — 1941. 7. sz. Csanády Sándor: *A kritika alkonya.* „Gyakran még le sem írja az író a könyv címét, a kiadói hirdetés máris söpri befelé az előfizetéseket és köti, nem is csokorba, de nyalábokba a sok előlegezett dícséretet, amely rendelésre házhoz szállítva kapható... A középiskolai irodalomtanítás nem pusztán esztétikum, hanem nevelés is. Elhúnyt nagyjaink fitymálása büntett a nemzet ellen.“

Sorsunk. — 1941. 1—2. sz. Makay Gusztáv: *Kor és irodalom.* „Az írók gyakorlati állásfoglalására, politikai nyilatkozatára sokkal jobban felfigyelnek napjainkban, mint szépirodalmi alkotásaikra. A kor legigazabb műfajújdonsága a naplószerű, korproblémákkal foglalkozó utirajz vagy tanulmány.“

Szabolcsi Szemle. — 1941. 1. sz. Hankiss János: *Bessenyei Európa és Hunnia közt.* Bessenyei külföldi kapcsolatai és mint a magyar irodalom képviselője Európában. Részlet a szerző készülő nagy könyvéből. — Tóth Béla: *Fővárosi és vidéki irodalom.* Budapest eszellemi fejlődésének a vidéki városok irodalmi decentralizációja egészséges és szükséges velejárója.

Új Idők. — 1941. 26. sz. Herczeg Ferenc: *Császár Elemér*. „A tudományos világban betöltött jelentős szerepe, emberi egyéniségének nagy vonzóereje, kivételes helyzet biztosított neki a magyar tudományos élet irányítói közt.“

Ungarische Jahrbücher. — 1940. 3. sz. Huszti József: *Der humanistische Hof König Matthias*. A nagy renaissance-uralkodó udvarának szellemi élite-jét Vitéz János és Janus Pannonius jelentette. Kívülök még számos kisebb jelentőségű humanista tudós és poéta doctus játszott szerepet Mátyás környezetében: így a többek között Garázda Péter, Váradi Péter, Báthori Márton, a hazaiak Bonfini, Galeotto Marzio, Taddeo Ugoletti és Bartolomeo della Fonte, utóbbi kettő a Bibliotheca Corviniana könyvtárosa, a külföldiek közül. — Kuckhoff, Joseph: *Das Spiel vom heiligen Stephan*. Szent István király alakját megörökítő, 1627-ben íródott latinnyelvű jezsuita iskoladráma (a kölni Városi Levéltár őrizi) teljes szövegének (5 felv.) német fordítása. — Némedi Lajos: *Ungarische Sprachästhetik*. Elsősorban Zolnai Béla kutatásával kapcsolatban. — Hoffmann, E. E.: *Aufführung der „Tragödie des Menschen“ im Frankfurter Schauspielhaus*. Az ember tragédiája frankfurti előadásának körülményei.

Pintér Jenő ravatalánál.

I.

Amint most sötét ravatalod előtt megállok. Kedves Barátom, Pintér Jenő, a klasszikus költő sóhaja toúl ajkamra lebríthatatlanul: „multis ille honis flebilis occidit, nulli flebilior, quam mihi...“ De e percben mégis el kell fojtanom egyéni fájdalmamat, amikor másokéinak, a köznek, a Debreceni Tisza István-Tudományegyetemének kell hangot adnom, amely Téged mindig oly nagyrabecsült s amely, saját vallomásod szerint, pályád egyik legszebb koszorúját nyújtotta Feléd: a honoris causa doctorokét.¹ Igaz, hogy magvetésed és aratásod nem a mi csarnokainkban folyt le, de azért folyton részt kértünk kincseiből, mert ha tan a viszonyosság elvének valami előjoga, ez éppen abban áll, hogy bárhol találja a tudomány hő és termékeny szolgálatát, készséggel siet eléje, hogy támogassa, vagy hódoljon előtte ösztönösen. Es vajjon ki érdemelte volna meg ezt jobban közülünk, mint Te, Drága Barátom, akit valami szent páthosszal töltött el az az ősi igazság, nekünk folytonos létparancs, hogy „Nyelvében él a nemzet!“ Nyelvében, tehát abban, ami lelke tartalmát leghűbben fejezi ki, amit művelődése folyamán tanult, gondolt, képzelt és érzett, más szóval az irodalmában. Ezért vetetted rá magad olyan szomjan, mintha felelősséget éreznél egy egész nemzedékért, hogy magad foglaljad össze egy élő szervezetben mind azt, ami a magyar géniusz legmagasabbrendű megnyilvánulása.. Így támadtak egymás nyomában rendszerező összefoglalásaid s végül az a hatalmas 8 kötet, melyhez fogható a külföldi irodalmakban is ritkaság, hogy egyetlen kéz ilyen részletesen és módszeresen tárja föl valamely nép szellemi multjának egész történetét. S hogy tudományos értéke, tárgyilagossága és teljessége révén a szakkörökön túl nemcsak más disciplinák művelőit, hanem a jövő kutatóit is kényszeríteni tudja, hogy segítségedet igénybe vegyék. Így lettek könyveid már megjelenésükkor — kultúreseményekké, s töltöttek be Trianon után olyas szerepet, mint aminőt a Toldy Ferenczi annakidején, hiszen államiságunk újra megingott s irodalmunk is új eszményeket váltott az egész vonalon. Ha ily szemszögből nézzük pályafutásodat, Kedves Barátom, joggal mondhatni, hogy azok közül való vagy, akik amíg tudományt alkottak, a művelődés rágyára is rá tudták vezetni olvasóikat, és akiknek az életműre egygyé forrt a nemzeti művelődés ideáljaival... Es mindezek mellett még volt időd munkatársaidat Társaságba tömöríteni, elnökül vezetni, folyóiratot szerkeszteni, az ifjabb nemzedéket irányítani, másnemű és sokágú hívtalatos elfoglaltságaidról nem is szólnán. Nem: a tanári, emberi és baráti erényeidről, amelyek aranymérlegén az ész és a szív serpenyője mindig egyszerűen lebegett.

¹ Köszönő beszédét végezte így felavatásakor (1937. május 22.): „Allítom és nyíltan megvallom, hogy oda nem adnám ezt a kítüntetést a világ semmiféle kincséért“.

Oh, mennyi odaadás, mennyi önzetlenség és tudomány szeretet, amelyek hevében ily korán kellett összeomlanod!... De keljünk fel, „a fájdalom vigasztal”. Vigasztal: hogy a miénk voltál, hogy példában és sikereidben emelkedni érezzük az élet értékét, nőni azoknak a szellemkölcsei erőknék besét, amelyek védenek a sors keserű csapásaival szemben... E gondolatban búcsúzom Tőled, Egyetemünk nevében is, Kedves jó Barátom. Isten veled, a Riszonlátásra, mert a Lélek él, találkozunk!

Pap Károly.

II.

A tegnap még szegedi, ma az otthonába hazatért kolozsvári M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Tanácsa, különösképen pedig ezen egyetemnek Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Kara jött el, hogy végítzességét tegyen Pintér Jenőnek, egyetemünk tiszteletbeli, címzetes ny. r. tanárának.

Tudom. hisz lehetetlen nem tudni, hogy a címzetes nyilvános rendes tanárrá megválasztáskor a Ferenc József Egyetem Pintér Jenő pártatlan irodalomtörténeti munkásságát méltányolta és tüntette ki. Azt a munkásságot, amely egyformán tiszteletet parancsol mind a részletek pontos és szabatos számbavétele, mind az összefüggések világos és tömör összefoglalása által. Nem tudom, nem tudhatom azonban, vajjon számba vette-e a most már hazatért egyetem annak idején Pintér Jenő Erdélyszeretetét, az erdélyi szellemi élet iránt tanúskított állandó és jóakarató érdeklődését. Tanúságot tesztek erről én itt, ravatalánál. Valahányszor csak találkozott velem, vagy az elszakított Erdély szellemi életének bármelyik munkásával, mindig azt kérdezte: mint éltek, mit dolgoztok? S hogy kiderült arca és tekintete, ha valami, még oly csekély dologrészéről is számolhattunk be!

Ajka többé nem kérdi: mit dolgoztok? De mi felelünk: dolgozunk, ma nyugodtan és erőink szabad megfeszítésével az ő soha nem pihenő, soha ki nem fáradó példája szerint. Köszönjük Neked, Pintér Jenő, az irodalomtörténetírónak életművében megtestesült remek példáját és köszönjük lelkes és lelkesítő Erdélyszeretetet.

Isten veled!

Kristóf György.

A magyar és a németalföldi „Athénás”.

A magyar irodalomtörténetírás XVIII. századi úttörőinek a sorában egyedül áll Bod Péter magyarnyelvű írói életrajz-gyűjteményének szimbolikus címével: *Magyar Athénás*. A humanista színezetű nyelvhasználat *Athénnek* (a régi magyar nyelvben az *Athenae* latin „plurale tantum” szóalak accusativusából *Athénásnak*, v. ö. Melich János, MNy. XIV. 18, 73. és XXXVI. 146. l.) általában az egyetemi városokat nevezte. Ilyen értelemben fordul elő a leideni Meursius könyve címében is: *Athenae Batavae* (1625). Minhogy ez a mű a leideni egyetem tanárainak műveik felsorolását is tartalmazó életrajzait adja, gondolni lehetne arra is, hogy ezt követi műve címében Bod Péter. (Meursiusnak másik, ugyancsak 1625-ben megjelent hasonló című műve élén a klasszikus akadémiai város neve már nem átvitt értelemben szerepel: az *Athenae Atticae* valóban az ókori Athén régiségáni ismertetését tartalmazza.) Van azonban Németalföld latinnyelvű irodalmában egy olyan irodalomtörténeti munka is, mely több joggal tart igényt arra, hogy Bod Péter mintáját lássuk

bonne. Az antverpeni *Franciscus Smeertius* „Belga Athénás“-a ez, az 1628-ban megjelent *Athenae Belgicae*. Ez a könyv a németalföldi tudósok teljességre törekvő életrajzi lexikona, itt tehát a görög városnév már nem egyetlen tudományos középpontot, hanem egy ország egész tudós világát jelenti, akárcsak Bod Péternél, — a „belga“ jelző természetesen, úgy mint a régi magyar nyelvben, pl. magánál Bod Péternél is többször, még az oszdatlan Németalföldre, a mai Belgiumra és „Hollandiára“ egyaránt vonatkozik. Bár az arányok mások — Bod Péter műve kis 8°, Smeertiusé 2° —, a két könyv címlapja még beosztásában is feltűnően egyezik. A tömören összetelgő szimbolikus főcímet egészen egyformán taglalja a „sive“, illetőleg „avagy“ szócskával hozzáfűzött terjengős alcím: „ATHENAE | BELGICAE | SIVE | NOMENCLATOR | INFER. GERMANIAE SCRIPTORVM | QUI DISCIPLINAS | PHILOLOGICAS, PHILOSOPHICAS | THEOLOGICAS, IURIDICAS, MEDICAS | ET MUSICAS | ILLUSTRARVNT.“ „MAGYAR | ATHENAS | AVAGY | AZ ERDÉLYBEN ÉS MAGYAR ORSZAG- | BAN ÉLT TUDÓS EMBEREKNEK, NEVE- | ZETESEBBEN A'KIK VALAMI, VILAG ELEI- | BE BOTSÁTOTT IRASOK ALTAL ESMÉ- | RETESEKKÉ LETTEK, 'S JO EMLÉ- | KEZETEKET, FEN- HAGYTAK HISTORIAJOK“. Még a patrióta nemes önérzete is ugyanazon a helyen jut kifejezésre a latin és a magyar címlapon: „FRANCISCUS SWEERTIUS ANTVERP. | PRO SVO IN PATRIAM | ET LITERAS ADFECTV | DIGESSIT ET VVLGAVIT.“ „MELLYET | SOK ESZTENDÖK- | ALATT. NEM KEVÉS | SZORGALMATOSSAGGAL EGYBESZEDEGETT, ÉS AZ | MOSTAN ELÖKNEK, 'S EZ-UTAN KÖVETKEZEN- | DÖKNEK TANUSAGOKRA, 'S JORA-VALÓ FEL- | SERKENTÉSEKRE KÖZÖNSÉGESSÉ TETT | F. T. S. BOD PÉTER. A' M. Igeni Ekklefiában a' KRISTUS Szolgája.“

A két címlap egyezése természetesen nem pusztán véletlen műve. Bod Péter, ki esztendőket töltött Hollandiában, szemmeláthatóan a németalföldi tudóst követte, nem is csak könyve címében, hanem beosztásában, a betűrendes írói lexikon életrajzi és bibliográfiai szempontjaiban is. Ezzel pedig legalább egy ponton konkrét adat igazolja Bod Péter tudományos tájékozódásának németalföldi forráshelyét, melynek jelentőségét legutóbb általánosságban, még konkrét adat ismerete nélkül, Kenyeres Imre emelte ki (*A magyar irodalom-történetírás fejlődése a XVIII. században*. 1934. 32. l.). *Waldapfel Imre.*

Ferenczy Teréz kiadatlan költeménye.

Ferenczy Teréz Ó. *ne kérdjétek*... c. kiadatlan költeményét egy emlékkönyvből kiszakított lapon találtam. A verset a tragikussorsú, fiatal költőnő legjobb barátnőjének, Bulcsú Pálné, szül. Kozma Borbálának emlékkönyvébe írta. A kéziratot Ágner Lajos *Ferenczy Teréz emlékezete* (Balassagyarmat 1903.) c. munkájának „Bulcsú Pálné úrnőnek“ dedikált példányával együtt, Bulcsú Pálné unokája Fábian Kálmán 1908. okt. 6-án Révay Sándor szécsényi ügyvédnek ajándékozta. Révay Sándor a kézirat ügyében Ágner Lajoshoz fordult, aki levelében a vers hitelességét megerősítette. Ferenczy Teréz

kéziratát és Agner Lajos válaszát Révay a jelzett könyv 164. és 165. lapjára ragasztotta.

Agner Lajos levele Révay Sándorhoz:

Bp., 1909. dec. 6.

Igen tisztelt Ügyvéd Úr!

A beküldött névalírás teljesen azonosnak mutatkozik a birtokomban levő aláírással.

A verstöredék oszmei menete és verselési technikája is, úgy látszik, egészen a Ferenczy Terézé. „S milliomszor megátkozza Csaló-közt“, — ez a sor Lajos testvére elestének helyére vonatkozik. Az én hét év előtt írt könyvemben, igaz, Buda van írva; ez azonban téves adat. Biztosan ma sem tudom, Ferenczy Lajos hol esett el, mert a nyert szó — és levélbeni információk a legellentétebb adatokat adták nekem.

Hol tetszett találni ezt a verset?...

Ügyvéd úrnak kész szolgálja

Agner Lajos.

Agner Lajos tévesen ír verstöredékről. A költemény kétségtelenül befejezett. Emlékkönyvbe különben sem szoktak verstöredéket írni. Azt sem vette észre Agner, hogy a kéziratos költemény tárgya, első versszakainak gondolatmenete, sőt néhány sora szószerint is megegyezik a költő *Kasszandra* c. — Agner könyvében is megjelent — versével. A *Kasszandra* c. költemény első két versszakát, ahol a szószerinti egyezések előfordulnak, itt közlöm.

Kasszandra.

Ne kérdjétek, részvétlen emberek,
Titkos bánatom gyilkoló okát.
Mulatni azon, hogy én szenvedek, —
Mi jogotok van: én nem látom át.

Kérdéstek úgy bánt! rá még nem feleltem.
Minek? Hisz azt ti meg nem értitek.
Amidőn búsan, keserűn nevettem,
Láttátok-e, hogy szívem mily beteg?

Ferenczy Teréz kéziratos költeménye:

Ó ne kérdjétek...

Ó ne kérdjétek részvétlen emberek,
Hogy én miért, és ki után kesergek?!
Ó ne kérdjétek, hogy mért főd sötét gyász;
És hajlékomba öröm mért nem tanyáz?!...

Kérdéstek úgy bánt!... 's rá még nem feleltem;
Csak mindég búsan keserűn nevettem:
De tudjátok hát meg keserveim okát.
Ki tárom lányok bús lelkeim lapját;

Ahol vérrel van írva minden betű!
Tartalma rövid, igaz, és egyszerű:
Gúnyolni valót kisérem találhat ott,
Im előtökbe tárom a szent lapot. —

Ott hol az önkény' sirja emelkedik;
 És a' föld honfi vérrrel keveredik,
 E' nagy sírba nyugszik az én halottam,
 Akit egész mostanáig gyászoltam. —

Gyászoltam, és gyászolni is fogom őt,
 Még az Isten nem hoz ránk jobb jövőndöt:
 De úgy, — hiszen nem is mondtam, hogy ki ő?...
 Kit elrabolt tőlem a zord temető:

Őt vesztettem el a' kedves jó testvért,
 Ki el vérzett hazánk szabadságaért;
 És tán nincs még fejfája sem szegénynek:
 De nem csuda, ki tenne egy honvédnek?!

A' ki tenne sírhalmától mesze van;
 És nincs a' ki megmutatná, hogy hol van?!
 Távól éli bús napjait könnyek közt,
 S milliomszor megátkozza Csaló-közt.

Ő de nem! nem átkozom azon helyet,
 Mely már ifjú tetemének nyújt enyhet;
 Szálljon inkább ezer áldás a' tájra,
 Hol ő küzdött, 's izzadt véres csatákba!...

Ne kérdjétek hát mért vagyok szomorú.
 S mért ül halvány bús arcomon gyászború.
 Meghalt anyám is!... a' kedves jó Anya:
 Mert e' honnak eltűnt bájló esillaga!...

Oet 9ik. 850.

Ferenczy Teréz.

Bikácsi László.

Egy régi levél Dóczy Jenő hagyatékából.

Felejthetetlen barátom, Dóczy Jenő, úgy rendelkezett, hogy kapott leveleit s az édesatyjához írottakat halála után meg kell semmisíteni. Kézirati hagyatéka hozzám jutott (ez ma szülővárosa, Nagykőrös ref. gimnáziumának birtokában van) s a levelekre vonatkozólag eleget tettem az ő többek előtt nyilvánított akaratának. Mindössze egy párat tettem félre közülök. Azokat, amelyek tárgyuknál és írójuk egyéniségénél fogva különösebb és általánosabb értékűek s amelyek, ítéletem szerint s boldogult barátom lelkületét ismerve: az ő volt lelki magatartásával sem ellentétben (és a levélírók jóhírének minden sérelme nélkül), az irodalomtörténetbe kívánkoznak. Ilyen, egy pár mással együtt, kiváló költőnk és műfordítóknak, Szabó Endrének Dóczy Jenő atyjához, Dóczy Imréhez, a későbbi nagynevű, sztoikus jellemű klasszika-filológushoz és pedagógushoz írt ifjúkori, alább közölt levele.

Szabó Endre a sárospataki kollégiumban osztálytársa volt Dóczy Imrének. Sárospatakról német szóra ment a híres-neves késmárki ág. h. ev. líceumba felsőbb diáknak. Mint meglegedélyű ifjú, fenntartotta a baráti viszonyt sárospataki diáktársaival, különösen legbizalmasabb barátjával, Dóczy Imrével. Ő is, mint ezidőtájt és később, akárhány más magyar diák, a Késmárktól félóránnyira fekvő Leibitzon lakott s e kies-hangulatos városkából járt be a líce-

umba. Szabó Endre levele közvetlen, frisshangú kitérása az ő barátkozó lelkének és elevenszellemű diákélményeinek. S ami sorait különösen vonzóvá teszi: a serdülő ifjú szerelmi ébredésének novellisztikus kedvességű rajza s az iránta érdeklődő drága-szép cipszer kisasszonyok naív-bájos leányos izgalma. Stílusán rajta van a jellemző azonkori bélyeg és diákos frazeológia s a friss-harmatos ifjúság édességes lelki zománca. De szóljon a levél magáért:

Leibicz, 1867. szept. 28.

Kedves Imre Barátom!

Megengedj, hogy ily későn fogtam tollat neked levelet írandó, de Fortuna kocsisom igen furcsán viseli magát, s most jobbra, majd balra hajt! No, de föl is teszem baráti szívedről, hogy nem enged helyet magában azon balvéleménynek, mintha meghültem volna irántad. Sőt inkább (a francia úgy mondja, hogy: *au contraire*) a távolság még jobban vonz feléd!

Ellenben magam is oly egoista vagyok, hogy azt szeretném, ha minél többször foglalkoznál emlékeimmel!

Pompás élet van itt, csak egy ami hiányzik, s az? hogy nem ti veletek vagytok!... A tanításokon oly fesztelen viszony uralkodik tanár és tanítvány közt, hogy ha a tanár valamit mond, egy pajkos fiú mindig élceket mond rá, amin természetes a tanár is jóízűt nevet. Aztán nincs itt az ember úgy megkötte, hogy ki szerint tanulja valamelyik tudományt, hanem kinek hogy tesszik, pl. a történetet a VII. osztály tanulja Hunfalvi, Beck, Schröck, Somosy és még egy német történész szerint. A tanár egész héten csak magyaráz s szerdán kérdez (no már csak a történetből).

Hm! írnék még én valamit! De írok is, hiszen úgy hiszem meghitteim nekem is azok, akikkel összeköttetésben vagyok!

Barátom, egy érdekes kalandlécolatot készítek. Egy vasárnap este Kézmárkon időztem, s bemutatattam magamat egy néhány leánynak. Én különösen egynek tettem a szépet, neve: Zrimáni Adél. Hejh! pajtás, be szép egy isteni teremtés, — nem terem olyat Zemplén. Gyönyörű barna, piros, karcsú, sugártermetű silphid, olyan barátom, a melyet az ember csak álmódhat s mi tagadás? én komolyan elvesztém azt a kopogó szerszámot, amit úgy neveznek, hogy: szív.

Ezen estétől kezdve mindig csak az volt törekvésem célja, hogy közelében lehessen. Az alkalom kínalkozott. Nagyszerű temetés volt, a milyen 30 évben egyszer szokott lenni Kézmárkon. Én mindjárt spuriussal voltam arra, hogy az én ideálom jelen lesz, s kiballagtam Kézmárkra. Legelső teendőm volt: egy steckert* vettem, s nyakamba akasztván, elkezdém a vizsgálódást. Eleinte minden siker nélkül jártam keresztül az utcát, nem lelém őt sehol. Fölmentem tehát egy tanulóhoz, aki éppen vis-a-vis lakik vele s egy csibukra gyujtva, kikönyököltém az ablakon. Hasztalan... Hanem nem soká kelle várnom, egy barátnéja, ki éppen nála volt, készülvén a temetésre, az ablakhoz jött s kinézvén, engem észrevett. Mindezt jól láttam, de bosszantott, hogy tüstént elhagyá a helyét, hanem alig bocsátottam egy pár bodor füstöt mérgemben, ime egy sereg leány jött helyére, — (köztök Adél) — s kíváncsian néz-

* Stecker, Feldstecker = látszó, gukker.

tek azon ablakra, hol én könyököltem ki, köszöntem kezemmel, — ők viszo-
nozták. No már csak ez is minő csiklandós, úgy-e? De jerünk tovább! Én a
temetési menethez csatlakoztam, ők pár percczel később szintén azt tevék, de,
— óh! malheur! nem tudtam hozzájuk jutni a nagy tolongás közt, mert tud-
nod kell, hogy egy nyugalmazott tábornok temetése volt, s egy ezred katoná-
ság is volt a kísérettel és a Lőcsei katonai zenekar.

Beértünk a templomba. Ott mintegy 10 lépésre megálltam tőlök, s gyö-
nyörködtem Adél bájaiban. Egyszer csak észrevesz egy barátnéja s egyiknek
is másíknak is tudára adja, hogy amott áll né! Mindjárt egy sereg angyalfő
nézett felém s én ki nem állhatám a szemostromot, az oltárra bámultam.
Majd, hogy megtudjam, vajon igazán engem spectáltak-e, a karzatra osontam
s onnan láthattam, mint forgatták fejüket, hogy hová lettem. Bizonyos vol-
tam. Lejöttem hát, s éppen hátok megett helyet foglaltam, gondolhatod,
mindjárt elkezdődött a discours, notandum, ez nem lehetett felőtölő, mert annyi
volt a népség, hogy fele a templom előtt várt. — — Pont. — Most azt kér-
ded, hogy miért hordtam én mindezeket elő? Hát csak azért, hogy megmutas-
sam, hogy érdeklek, s hogy ne rázzad a fejed, ha azt mondom, hogy: nem-
sokára szerelmet esküszünk egymásnak... Hja barátom, ez nagyon termé-
szetes. Különben is szegény fejem most is a legnagyobb szoknyahősnek tart-
ják itt, hadd adjam hát egy élő tanujelét! Mihelyt elsül a dolog, actu tudósít-
lak, ha ugyan érdekelni fog téged, amit nekem el ne mulassz megírni... Még
hozzá tartozik az is, hogy mindennap ötször, hatszor megyek a trafikába
szivarért, amely éppen abban az épületben van, a melynek emeletjén Adél
lakik s hogy iszonyú költő lett belőlem, csak azért szurkoltam, hogy még
ezt a levelet is versbe írom meg neked!...

Szerető barátod

Szabó Endre

Már most megengedi, hogy még e kis tért üresen hagyom, de megyek
Jászay Miskához névestére.

Sz. Endre

A helyesíráson. pontjelzésem semmit sem változtattam.

Földessy Gyula

Hírek.

Horváth Cyrill. (1865—1941.) Régi irodalmunk legalaposabb ismerője,
kódexeink egyik legkiválóbb bűvára költözött el vele az élők sorából. Szilády
Aron után, Katona Lajos mellett az ő nevéhez fűződik középkori irodalmunk
legtöbb tudományos eredménye. Számtalan dolgozatban tárta föl legendáink
forrásait s hatalmas kötetben írta meg *A régi magyar irodalom történetét*
Mikes Kelemenig (1899) és újszerű szintézisben rajzolta meg annak útját a
reformációig (1891). Munkásságának egyik legmaradandóbb alkotása a Régi
Magyar Költők Tára I. kötetének új, 2. kiadása (1921); ebben a mintaszerű
forráskiadásban gazdag tudásával világitotta meg költészetünk kezdeteinek
nem egy homályos kérdését, különösen az egyes versekhez készített jegyzetek-

ben. Utolsó tanulmányában tartalmas emlékbeszéd keretében Szilády Áron pályáját és tudós eredményeit mutatta be (IK. 1940). Folyóiratunk is kegyeletos tiszteletadással emlékezik munkatársára.

Szenczi Molnár Albert sírja a kolozsvári házsongárdi temetőben. Mult év októberében, a reformáció emlékünnepeinek napján avatták föl a kolozsvári házsongárdi temetőben Szenczi Molnár Albert síremlékét. A református teológia tanárainak és ifjúságának kezdeményezéséből a hányatott életű tudós és költő sírját ezentúl egyszerű, de művészi faragott kalotaszegi fejsze díszíti. Kegyeletteljes áldozat ez az esemény a nagy zsolttáros emlékének és egyben jele annak a megbizonyosodásnak, hogy Szenczi Molnár Albert ott nyugszik a kolozsvári *szegények temetőjében*. A sír holléte sokáig kérdéses volt, bár nem mindig állott jeltelenül. Szathmári Pap Zsigmond és id. Herepei János még látta síremlékét. Dézsi Lajos 1898-ban újra fölhívta a figyelmet arra, hogy Szenczi Molnár bolyongásai után Erdélybe, Kolozsvárra tért vissza örök pihenőre, nyughelyét tehát ott kell keresni. A kilencszázados évek elején Török István, majd Kelemen Lajos meg is találta Szenczi Molnár fiának, Jánosnak sírhelyét a temető alsó részében. Végül Herepei János alapos levéltári kutatások nyomán szinte kétségbevonhatatlanul megállapította, hogy a két Szenczi egy sírban nyugszik. Ezzel eloszlott a homály Szenczi Molnár Albert sírja felől s a felállított fejsze tanúbizonyossága annak, hogy az utókor kegyeletteljes érzéssel fordul a nagy költő emléke felé.

„**Összes versek.**” Könyvnapjaink kedves meglepetései régiek, és újabb nagy költőink verseinek teljes gyűjteményei. Ez eléggé nem dícsérhető gondolat alapján mindenki egy helyen, egy kötetben kaphatja meg a költő sokszor 8—10 nehezen hozzáférhető könyvének anyagát, hogy ezáltal is könnyebben nyerhessen képet az író teljes munkásságáról. Az idei könyvnap legnagyobb sikere *Vörösmarty* műveinek izléses kiállítású kiadása volt; egy kötetben vannak a lírai és epikai művek, Brisits Frigyes gazdag gyűjtésével és a legújabban előkerült versekkel teljessé téve. A 2. kötettel *Juhász Gyula* verseinek színes csokra is teljessé lett Paku Imre gondozásában. A *Gyóni Géza* kötetében megjelent költeményeket Gyóni (Szólár) Ferenc gyűjtötte össze, a könyv végén a versek keletkezésének jól használható kronológiájával. *Reményik Sándor*. *Sík Sándor* és *Mécs László* költeményeinek változatos és sokrétű gyűjteménye nagymértékben előmozdítja a három kiváló költő szélesebbkörű elterjedését és egyébként is általános népszerűségét.

A Pesti Hírlap és kora. Kossuth újságjának százéves fordulójára alkalmasból a címen rendezett kiállítást az Orsz. Széchényi Könyvtár. Bemutatták a nevezetes újság első évfolyamának címlapját, valamint egyik lapját egy a cenzúra által törölt, illetve megkurtított cikk Vörös Antalnak, Kossuth titkárának gyűjteményéből való eredeti kefelevonatával, továbbá a *Hetilap* című folyóiratot, amelyben Kossuth cikkei a Pesti Hírlaptól való eltávolítása után megjelentek, majd a Pesti Hírlap ellenlábás újságját, a *Világot*, *Budapesti Híradót*, *Nemzeti Újságot* és *Jelenkort*. Külön tárlóban a Pesti Hírlap nyomán keletkezett vitairodalom legnevezetesebb termékei: a *Kelet Népe*, Kossuth *Felelete*, Desselwffy Aurél *X Y Z*-könyve, Fáy András *Kelet Népe Nyugoton* című röpirata, végül Széchényi István *Politikai Programja* és *Adó*, valamint

Két garas című cikksorozatainak első könyvalakú kiadása. A vita főszereplőinek egykorú rezmetszetes arcképei is láthatók. Végül a Pesti Hirlap 1848. március 17-i számával zárul, első lapján a Talpra Magyarral és egy egykorú képes hetilap fametszetes rajzaival a március 15-i eseményekről, és a szabadságharc három jellegzetes újságja: a Bajza szerkesztette *Kossuth Hirlapja*, a *Március Tizeötödike* és a felelős minisztérium hivatalos lapja, a *Közlöny*. A kiállítást *Dezsényi Béla* és *Supka Ervin* rendezték.

Elhunytak.

ANDRASSY KLÁRA (szerémi hg. Odescalchi Károlyné, csikszentkirályi és krasznahorkai gr.), szül. Budapesten 1898. január 7-én, megh. Raguzában 1941. április 12-én repülőtémadás következtében. — R. k. Riportokat írt kül. bpi lapokba. 1938-ban a párizsi *L'Ordre*, a kopenhágai *Politiken* és a bpi *Ujs.* munkatársaként bejárta a köztársasági Spanyolországot.

BACZONI GEZA, hírlapíró, megh. Kolozsvárt 1941. áprilisában. — Pol. cikkeket írt erdélyi lapokba.

BALOGH JÓZSEF, hírlapíró, megh. Hódmezővásárhelyen 1941. júniusában. — Szerk. a *Hódmezővásárhelyi Népiújs.*-ot és a *Karikás* c. élelapot. Egyik sajtó alá rendezője volt Pócsy Mihály: *Versek* (Hódmezővásárh., 1936) c. kötetének.

BENCZUR BÉLA, ny. főisk. tanár, szül. Kassán 1854. április 6-án, megh. Budapesten 1941. jún. 14-én. — Ev. 1881—1919. a bpi Iparműv. Főisk. tanára volt. — Esztétikai jellegű munkája: *A művészi ipar és a dekoratív művészetek stílusa*. Bp., 1897.

CHOLNOKY LASZLÓNÉ, l. *Furkó Mária*.

DINGHA SANDOR (nagygyeeri és kosztolányi), ny. gimn. tanár, szül. Csejtén (Nyitra vm.) 1871. szeptember 2-án, megh. Gyömrőn 1941. májusában. — Ev. A teológiát Pozsonyban, az egyetemet Kolozsvárt végezte, ahol 1903-ban tanári oklevelet szerzett. 1898-ban Kisújszálláson, 1901/3. Pozsonyban volt h. tanár, majd mint r. tanár a pozsonyi áll. főreáliskolában s 1919-től a szekszárdi áll. főgimn.-ban működött. — Cikkei és versei 1891-től: *A Mi Otthonunk*, *Gondolat*, *Nyugatmorsz.* *Híradó*.

EMBERY ÁRPÁD (szeödeörkényi), ny. r. k. gimn. ig.-tanár, szül. Kolozsvárt 1863. január 4-én, megh. Székelyudvarhelyen 1941. április 21-én. — Tanulmányait Kolozsvárt elvégezvén, 1886-ban a székelyudvarhelyi r. k. gimn. gör.-lat. szakos tanára, majd 1909-ben időközi választáson Kossuthpárti programmal Oláhfalú orszgyül. képviselője lett. 1910-ben a nemz. munkapárti Daniel Gáborral szemben kisebbségben maradt. 1924-ben igazgatói címet kapott s 1928-ban nyugdíjazták. — Versei és tárcái: *Cstki Lapok*, gyulafehérvári *Közművelődés*, *M. Lapok*, *Székely Közélet*, *Szépirod.* *Kert* és *Udvarhelyi Híradó*, mely utóbbinak két ízben fel. szerk. is volt. Ifjúsági színművei: *Tróju pusztulása*; *Megfordult világ*; *A legszebb nász*. Leford. versekben *Ilro és Leandert*. — Betűjegye és álnevei: Delfin; E. A.; Senior; Táti.

ENGEL MALVIN (özv. Sásdy-Schack Béláné), ny. kir. tanker. főigazgató. özvegye, szül. Miskolcon 1868-ban, megh. Budapesten 1941. május 4-én. — Szülők: E. Samu, Neumann Franciska. — Munkája: *Elkészt versek*. Bp (ny. Újpest), 1939.

ESZTERGALYOS JANOS, fel. szerkesztő, szül. Dunaföldvárt 1873 december 4-én, megh. Budapesten 1941. május 4-én. — R. k. Eredetileg vas-munkás volt. 1922/26. Pécs városa nemzetgyűlési, 1926/39. országgyűlési képviselője volt szociáldemokratapárti programmal. — Előbb kiadóhiv. tisztviselője, majd fel. szerkesztője volt a *Népszarvának*.

FORGACS GYULA, ref. lelkész, szül. Léván 1879. szeptember 7-én, megh. Budapesten 1941. június 8-án. — Középiskoláit a lévai piaristáknál, a teológiát Bpen és Edinburghban elvégezvén, egy ideig Bpen volt segédlelkész, majd 1906-tól a skót misszió másodlelkéze. 1910-ben Perceen (Révai szerint Pécelen), 1924-ben Sárospatakon lett r. lelkész s mint ilyen egy időben tiszáninneni püspökjelöltként is emlegették. 1933 áprilisában ismét Bpre került a skót misszió vezető lelkészének. Főszerk. volt a *Reformáció és Ref. Igehirdető* c. folyóiratoknak. — Hitbuzgalmi és szépirod. jellegű munkái: *A vér.* (Koszorú. 160.) Bp., 1910. — *Ötven év Kínában.* (U. o. 176.) U. o., [1911]. — *Az élet reggelén.* Elmékedések. (Prot. Ifj. és Néptár. 5/6.) Debrecen, 1912. — *Hogy lehetsz nagy ember?* (U. o. 22.) U. o., 1912. — *Jeruzsálem pusztulása.* (U. o. 48.) U. o., é. n. — *Afrika hősei.* (U. o. 72/3.) U. o., é. n. — *A nagy Heródes és utódai.* (U. o. 84.) U. o., é. n. — *Lelki próba.* Imák, elmékedések, tanácsok... ref. ker. sz. Bp., 1920. — *Vigasztaló trás.* (Kisgyermek halálára.) (Családi Ktár. 4) U. o., 1922. — *A templom nélküli város.* Írta Henry Drummond. Ford. U. o., [1922]. — *Világosság útja...* Írta T. B. Bishop. Átd. U. o., é. n. — *Mili és nagybátyja.* Elb. Írta Amy Le Feuvre. Ford. U. o., é. n.

FURKÓ MARIA (Cholnoky Lászlóné), áll. p. fiúisk. tanár, megh. Budapesten 1941. június 12-én. — 1906-ban ment férjhez. Előbb magán p. leányiskolája volt Brádon, halálakor az egri áll. p. fiúisk. tanára volt. — Meséket és elbeszéléseket írt. Így *Az Ujs.* (1907), *Orsz.-Vil.* (1907).

HORVATH KAROLY (GYÖRGY), dr. teol., m. k. kormányfőtan., bencés perjel, szül. Sopronban 1884. december 22-én, megh. Celldömölkön 1941 áprilisában. — A teológiát Bécsben elvégezvén, 1908. szentelték pappá 1910/16. az egyháztört. és erkölcsstan tanára volt a pannonhalmi főiskolán, 1916/22. főapáti titkár Pannonhalmán, 1923-tól lelkész s 1930-tól egyúttal perjel Celldömölkön. — Szentbeszédei: *Sz. Gellért* (1912/4).

JUHOS JANOS, volt hírlapíró, szül. Nádszegen 1898-ban, megh. Budapesten 1941. június 28-án (temetés napja). — Szülők: J. János, Gombos Magdolna. Nyáry László néven írt munkái: *A világháború hadi folyóiratai és újságjai.* (Bp., 1933.) — *Kegyelmes urak között a gyűjtőfogházban.* A polit. túsok élete és sorsa az 1919. é. n. kommunben. (Nyáry László könyvei. 8.) U. o., 1936.

KEMÉNY ÁRPAD (magyar-gyerő-monostori br.), ny. főispán, nagybirtokos, szül. Szilágykövesden 1864 (Sturm) v. 1866 (választói névj.)-ban, megh. Budapesten 1941. június 17-én éjjel. — Ref. Szülők: K. Albert br.,

alsó-draskóczi Morvai Zsófia. A jogot Kolozsvárt elvégezvén, szilágy- és alsó-fehérvmi birtokain gazdálkodott. 1906—10. Alsó-Fehér vm. főispánja, 1917/9. a főrendiház alelnöke volt. — Ifjabb korában verseket is írt, így kolozsvári *Ellenzék* (1891); vezércikkei: *Ellenzék* (1904, 06), *Morsz.* (1905, 16), kolozsvári *Ujs.* (1906), *P. Napló* (1912/3, 16).

KORNICZKY-TURY DEZSŐ GYÖRGY, író, megh. Budapesten 1941. április 2-án (temetés napja). — R. k. A M. Nemz. szerint több verskötete van. A M. Nemz. Múzeum katalógusában és bibliográfiáinkban egyikük sem szerepel!

LIGETI PAL, építész és festő, szül. Budapesten 1885. május 29-én, megh. u. o. 1941. június 23-án. — Izr. Szülők: L. (1884-ig Löwi) Vilmos tőzseügynök, Hirschler Anna. Mint építész 1912 óta működött s több gyárat, bérházat és villát emelt Budapesten és vidéken. Mint festő és grafikus 1903-tól állított ki a Nemz. Szalónban. — Művészetfilozófiai munkája: *Új Pantheon felé.* Bp., [1926]. (Böv. ném. kiadása: *D. Weg aus d. Chaos.* München, 1931.)

NAGY IMRE, hírlapíró, szül. Tasnádon (Szilágy vm.) 1882-ben, megh. Budapesten 1941. április 25-én hajnalban. — Izr. Szülők: Fischer Abrahám, Jeremiás Fanny. A század elején került Budapestre, ahol előbb az *Ustökös*, majd *Az Ojság* c. élcslap szerkesztője volt. Versei 1906-tól: *Egyenlőség*, *M. Nemz.* (1906/7), *Orsz.-Vil.* (1906), *M.-zsidó alm.* (1911), *Mult és Jövő* (1911—) stb. — Munkái: *Versek.* Bp., 1907. — *Meló diák.* Versek. U. o., 1909. — *Ustökös-album.* Szerk. U. o., 1909. — *Komédiák.* Aktuális apróságok. U. o., 1911. — *Nevető kortársak.* Aktuális apróságok. U. o., 1911. — *Vilmos császár nevet.* A legjobb aktuális viccek. U. o., 1916. — *Béla főherceg.* Reg. U. o., 1917. — *Igy trom én az Ojságot.* U. o., 1921. — *Hagada.* U. o., 1924. — *Bölcs rabi a mellényzsebben.* U. o. 1925. (3. füz.) — *Frank-Hagada, avagy egy szédereste a Markóban.* U. o., 1926. — *Móricka az ő mulatságos viceivel.* U. o., [1926]. — *Dr. Klein.* Vidám reg. [U. o., 1927]. — *Kohn és Grün a mellényzsebben.* [U. o., 1928]. — *Ötezer vice.* U. o., 1932. (5 köt.) — *Versei.* U. o., (1933). — *Viccei.* U. o., 1934. (4 köt.) — *Szegény Antal két szerelme.* Reg. U. o., (1934). — *Zsidó közmondások.* U. o., [1935]. — *Holtak derese.* Versek. U. o., 1940. — Allítólag ő írta Nagy Irma álnéven a következő regényeket is: *Bűnös szerelmek.* Egy úrileány vallomásai. 1/2. kiad. Bp., 1908. — *Sötét bűnök.* Egy úrileány szerelmi vallomásai. U. o., 1908. — *A szerelem színháza Párisban.* Nagy Irma utolsó könyve. U. o., 1908. (3. kiad. u. o., 1909.)

NEMES (1885-ig Nerhaft) ANTAL, dr. jur., vál. püspök, ny. r. k. plébános, szül. Budapesten 1855. február 13-án, megh. u. o. 1941. június 28-án. — Eredetileg ügyvédnek készült s elvégezte a jogot. Mint ügyvédjelölt 27 éves korában beállt kispapnak s Bécsben elvégezvén a teológiát, 1885-ben pappá szentelték. Előbb káplán, majd 1898—1936. plébános volt a budavári plébánián. 1899-ben pécsi c. apát, 1905-ben pápai prelátus és 1912-ben makáriai vál. püspök lett. — Utirajzai: *M. Allam, Vas. Ujs.* (1909); elbeszélései: *M. Szle* (1893).

NYARY LASZLÓ, l. *Juhos János.*

ODESCALCHI KAROLYNÉ, l. *Andrássy Klára*.

RÓSA ELEMÉR, hírlapíró, szül. 1883 körül, megh. Pozsonyban 1941 júniusában (58 éves). — Első versei 1917-ben jelentek meg a *Nyugatmorsz. Híradó*-ban. B. munkatársa volt e lapnak, majd utódjának, a *Híradó*-nak s végül a pozsonyi *Esti Ujs.*-nak.

SALA DOMOKOS, rádióbemondó, szül. Apanagyfalun (Szolnok-Doboka vm.) 1898 körül, megh. Budapesten 1941. április 9 en (43 éves). — Ref. Eredetileg színész volt, majd a budapesti rádió bemondója. Székely jeleneteket és trófiákat is írt. — Munkája: *A cigányper*. Vidám jel. (Föv. és Vid. Szính. Műs. 79.) Bp., 1934.

SERTŐ KALMAN, szül. 1912 körül (s nem 1908, mint *Az Est 1938. hármaskönyre* írja), megh. Gyalun (Kolozs vm.) 1941. június 16-án reggel (29 éves). — 18 éves korában katona lett Pécsen s itt kezdett írogatni. Ekkor fedezték fel mint „östehetség“-et és br. Hatvany Lajos támogatásával felkerült Budapestre, ahol különböző hetilapokban jelentek meg versei. Munkatársa volt az időközben megszűnt *Társadalmunk* c. baloldali lapnak s úgy látszik ebben jelentette meg Féja Géza szerint (Morsz. 1941. VI. 19. e. sz.) „izléstelen“ önéletrajzát. Utóbb átcsapott a szélsőjobboldali (nyilas) lapok versírójának. Évekig betegeskedett s gégetuberkulózisban halt el. — Munkái: *Falusi pillanat*. Versek. Bp., (1933). — *Aranykapu*. Versek. U. o., (1939). — *Esett a hó...* Versek. U. o., 1939. — *Gyászjelentés*. Versek. (Bólyai Könyvek.) U. o., (1940). — *Ilyen az élet*. Elbek. (U. o., 1940.)

SZABÓ NANDOR (nemes), okl. mérnök, ny. min. tanácsos, az Orsz. Kaszinó gazdája, szül. Ragályon (Gömör vm.) 1871-ben, megh. Budapesten 1941. május 6-án. — R. kat. A földművelésügyi minisztériumban szolgált. Nyugdíjaztatása után földköri utat tett s erről szóló füzet: *Utazás a Föld körül*. Kérdések és feleletek fényképekkel. Klny. a Hajózási Hetilapból. Bp., 1934.

SZANTÓ (eredetileg Sauer) RÓBERT, ev. lelkész, szül. Újverbászon (Bács Bodrog vm.) 1891. február 9-én, megh. Maász-Máthé Endre, állítólag meghibbant elméjű gépész golyójától Budapesten 1941. június 28 án. — Középiszkoláit Szászvároson és Szarvason, a teológiát 1910/14. Pozsonyban végezte. Az 1914/8. háborúban mint táborigazdatis lelkész teljesített a különböző harctereken szolgálatot, majd bányakerületi püsp. lelkész volt Budapesten. Ez állásáról lemondván, 1920 elején az akkor szerb megszállás alatt álló Szabadkára került, ahol még ez év szeptemberében r. lelkész lett A megszálló szerbek hazafias magatartásáért többször bebörtönözték s végül 1929-ben kiutasították Jugoszláviából. 1930-ban a bp-kelenföldi ev. egyházközs. r. lelkésze lett. Szabadkai tartózkodása alatt 1920-tól szerk. a *Vándorút* c. ev. kultúrlapot s mint a M. Párt főtitkára 1923/4. a szabadkai *Hírl.* c. napilap főszerk. is volt. — 1908 óta írt kül. lapokba verseket és elbeszéléseket. Mint rádióhítségőzőnk is közkedveltségnek örvendett. — Munkái: *A déli régeken*. (Versek.) Bp., 1916. — *Dalok a mélységből*. (Versek.) U. o., 1919. (Előszó kelte 1919. jan.) — *Aszmódi diadala*. Drám. költ. U. o., 1919. (2. kiad. Szabadka, 1926?) — *A viaskodó tavasz*. (Versek.) Szabadka, 1923. — *A próféta szerelme*. Elbek. U. o., 1926. — *Szegények karácsonya. Isten uija*. Ifj. színj. Bp., 1931. — *Szeretsz-é engem?* Egyh. és alk. beszédek és előadások. U. o., 1937. —

A nemz. élet fundamentuma. U. o., 1938. — *Az utolsó óra.* Színművek és jelenetek. U. o., 1938.

SZÉCSI FERENC, dr. jur., kir. közjegyző, a Petőfi Társ. r. tagja, szül. Pesten 1861. május 16-án, megh. Budapesten 1941. május 17-én. — Szülők: Schönberg Armin ügyvéd, Taffler Teréz. A jogot Budapesten és Lipcsében elvégezvén, 1886-ban ügyvédi irodát nyitott a székesfővárosban. A Víg-szính. társalapítója és 1896-tól 1900. X. 19-éig dramaturg igazgatója volt. 1905-ben kinevezték hatvani kir. közjegyzőnek. — 1878 óta sok szépirod. cikket írt kül. bpi napi- és hetilapokba és a *Borsszem Jankó*ba, melynek több népszerű alakját, így a Bukovay Absentiusét is ő teremtette meg. — Munkái: *Bál után.* (Monológok. 22.) Bp., 1889. (Bemut. Nemz. Szính. 1899. X. 2.) — *Legénybúcsú.* (U. o. 38.) U. o., 1892. (Bemut. Nemz. Szính. 1891. X. 9.) — *Kaland.* Dramolet 2 szakaszban. U. o., 1897. (Makai Emillel. Bemut. Népszính. 1897. I. 7.) — *Utazás az özevgyesség felé.* Vígj. 3 felv. (Főv. Szính. Műs. 176/7.) U. o., 1904. (Bemut. Nemz. Szính. 1904. III. 26., németül is Diósy Béla fordításában Prága, 1905. IX. 19. s utána több más osztrák és németbirodalmi színpadon; Irène de Neuville franciára is lefordította.) — *Művészs szerelem* (Monológok. 158.) U. o., 1906. — *Derű.* Vál. munkái. U. o., 1912. (3 köt. Porzó [Ágai Adolf] előszavával.) — Önállóan meg nem jelent, színre került ered. és ford. darabjai: *Sára és Bernát.* Paródia 1 felv. Rákosi Viktorral (bemut. bpi Népszính. 1888. XII. 18); *Baba.* Boh. 3 felv. (Nemz. Szính. 1894. II. 16); *Apuska politikai elvei.* Vígj. 1 felv. Irta Gondinet. (Vígszính. 1896. VII. 4); *Eljén a kisiparos!* Elettékp 4 felv. Irta Carlweis. (U. o. 1896. VII. 21); *A hajnali vendég.* Vígj. 1 felv. Irta Siraudin. (U. o. 1899. II. 28); *A színház ördöge.* Vígj. 3 felv. (U. o. 1905. III. 3).

SZENTIMREY LAJOS, dr. jur., ügyvéd, szül. 1898-ban. megh. Sopronban 1941. március végén. — Főszerkesztője és kiadója volt az *Új Sopron-rmegeye* c. napi- és fel. szerkesztője a *Felsődunántúli Hétfő* c. hetilapnak.

SZIGETI GYULA (id.), a Tiszántúli Könyv- és Lapkiadó Rt. elnöki igazgatója, szül. 1879-ben, megh. Debrecenben 1941. március 31-én. — R. kat. Főszerkesztője volt a *Debrecen* c. napilapnak.

TAPAY-SZABÓ (1933 ig? Szabó) LASZLÓ, dr. jur., c. egyetemi rk. tanár, hírlapíró, szül. Szegeden 1874. (s nem mint Szinnyi írja 1877!) június 20-án, megh. Budapesten 1941. május 18-án hajnalban. — R. k. Szülők: Sz. László, Hegedüs Júlia. Szülővárosában gimnáziumot, majd mint más hírlapíró Budapesten jogot végzett. Egy ideig óraadó tanára volt a bpi All. P. Isk. Tanárképzőnek (Pedagogium); 1918-ban m. tanári képesítést szerzett a Tenger-mellék és Dalmácia c. tárgykörből a kolozsvár-szegedi tudományegyetemen s 1930-ban megkapta a rk. tanári címet. Még mint gimnazista főmunkatársa lett a szegedi *Gyorstrászati Közl.*-nek. Hírlapírói pályáját 1893-ban a *Szegedi Híradónál* kezdte, de még ez évben a *B. Hírl.*-hoz került. A következő évben visszament szülővárosába, ezúttal a *Szegedi Hírl.*-hoz, de még ez esztendő végén a bpi *Házánk* munkatársa lett. 1896. I. 1—V. 31-éig a nagyváradi *Tiszántúl* fel. szerkesztője volt. Innen átment az *Arad és Vidékéhez* s még abban az évben a *P. Napló*hoz. 1898-ban a *P. Hírl.*, 1901-ben a *B. Hírl.* és az *Esti Ujs.* b. munkatársa s 1902-től a *Kincses kalendárium* szerkesztője s legfőbb cikkírója lett. Később átment az *Esthez*, melynek segédszerkesztője

volt. Az 1919-i ellenforradalom idején a napilappá átalakult *Uj Nemzedék* főszerkesztője lett, majd 1923-ban kivándorolt az Északamerikai Egyesült Államokba, ahol a Columbia egyetemen a m. irodalom előadója volt. Visszatérve hazájába, a *P. Napló*, majd ennek megszűntetése után az *Ujs.* c. liberális lapok főmunkatársa volt. — Az említett lapokon kívül még igen sok más lapba és folyóiratba írt verseket, elbeszéléseket s ismeretterjesztő cikkeket a tudományok legkülönbözőbb területtől. Többek közt a *M. Gazdák Szemléjébe* is dolgozott s tőle való Charles Gide: *A fogyasztási szövetkezetek* c. művének m. fordítása (Bp., 1904), melyet Szinnyei László Szabó Lászlónak tulajdonít. — Szépirod. és irodalomtörténeti jellegű munkái: *Kalandozások a filozófia országában*. Szeged, 1893. (Dr. Mephisto álnevéen.) — *Jókai élete és művei*. Bp., 1904. — *Az írás mestersége*. U. o., 1907. — *A modern újságírás*. U. o., 1916. — *Athenaeum*. Ötven év egy irod. és nyomdai társ. életéből. U. o., 1918. — *Szegény ember gazdag élete*. U. o., 1927. (3 köt. önéletrajz.) — *Az újságírás erkölcstana*. U. o., 1930. — *Az amerikai sajtó szabadsága*. U. o., 1930. — A Révai és Ványi lexikonaiban eml. *Irredenták* c. drámai költ. más Szabó László munkája. Szinnyei szerint több regényt fordított a *Legjobb Könyvek* c. sorozatba, de ezek úgy látszik névtelenül jelentek meg s így ma már nem voltak megállapíthatók. En csak egy névvel ellátott regényfordítását ismerem: Bret Harte: *Jim kapitány*. (Szegedi Napló, 1893 : 310. — 1894 : 17. sz.)

THIRRING GUSZTAV (Adolf), dr. phil., m. k. kormányfőtanácsos, a Szfv. Statisztikai Hivatal ny. igazgatója, a M. Tud. Akad. r. tagja, szül. Sopronban 1861. december 25-én, megh. Budapesten 1941. március 31-én reggel. — Ev. Mint a statisztikai, földrajzi és turisztikai irodalom művelője kívül esik folyóiratunk tárgykerén. De megemlítjük, hogy szakirodalmi működésén kívül néhány színes útirajzot (főleg a *Turisták Lapjában*) és elvéve egy pár elbeszélést is (pl. *Aradi Közl.* 1907) is írt. Irod. tört. érdekű dolgozata: *Földr. Közlem.* (1888. Újabb adatok Magyar László életrajzához; 1903. Dr. Jankó János emlékezete; 1936. Erődi Béla), *Föv. Közlem. a Statisztika és Közig. Kör.* (1907. Bpi bibliográfia.) — Megemlíthető könyvei: *Ázsia sivatagjain keresztül*, írta Sven Hedin. (M. Földr. Társ. Ktára.) Bp., 1901. — *Ázsia szívében*. Írta u. a. átd. U. o., 1906. — *Magyar László élete és tudományos működése*. U. o., 1937.

TÓTH BAGI ISTVAN, hírlapíró, megh. Újvidéken 1941 áprilisában a megszálló szerbek kiűzetése alkalmával. — Szerkesztette az ottani *Reggeli Ujs.*-ot.

ULVICZKY FERENC, dr. theol., r. k. plébános, szül. Kőteleken (Jász-Nagykún Szolnok vm.) 1890. szeptember 2-án, megh. Borsodszirákon 1941. június 13-án. — A teológiát Egerben és Bécsben végezte, doktorátust Budapesten szerzett. 1913-ban szentelték pappá. Több évi káplánkodás után előbb mezőcsáti, utóbb borsodsziráki plébános lett. — Cikkei: *Eger, Egri Híradó, Gyöngyös és Vid., Gyöngyösi Néplap, Gyöngyösi Népműs., Jászárokszállás és Vid.*, mely utóbbinak fel. szerkesztője volt. Alneve: Tiszaparti. G. P.

Felelős szerkesztő és kiadó : Kozocsa Sándor. Budapest, VIII. Rákóczi-út 19. 37.843. — K. M. Egyetemi Nyomda. Budapest, 1941. (F.: Thiering Richárd.)

Societas Historiae Hungaricae Litterariae.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae anno 1911. ad excolendam historiam rei litterariae Hungaricae coaluit. Praeses societatis: Zoltanus Alszeghy. Vicepraesides: Paulus Gulyás, Carolus Szász, Franciscus Szinnyei, Aladár Zlinszky. Ab epistulis: Fridericus Brisits. Moderator ephemeridis societatis: Alexander Kozocsa. Actuarius: Desiderius Kerecsényi. Arcarius: Alexander Regényi.

Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Die Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte wurde im Jahre 1911 zur Pflege der ungarischen Literaturgeschichte gegründet. Vorsitzender: Zsolt Alszeghy. Stellvertretende Vorsitzende: Paul Gulyás, Karl Szász, Franz Szinnyei, Aladár Zlinszky. Sekretär: Friedrich Brisits. Herausgeber der Zeitschrift der Gesellschaft: Alexander Kozocsa. Schriftführer: Desider Kerecsényi. Kassenswalter: Alexander Regényi.

Historia Litterarum.

Commentarii Societatis Historiae Hungaricae Litterariae.

Moderator: Alexander Kozocsa.

Fasciculus XXX. 1941.

Literaturgeschichte.

Zeitschrift der Ungarischen Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Herausgegeben von Alexander Kozocsa.

XXX. Jahrgang. 1941.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, beható tájékoztatást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ara egy évre 8 pengő. Iskolák, könyvtárak, társaskörök és könyvkereskedők számára az előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Regényi Sándornak küldendők be postautalványon (Budapest VII, Barcsay-u. 5), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekk-számlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Brisits Frigyes titkár intézi (Budapest XI, Ibrahim-utca 14).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Kozocsa Sándor szerkesztő címére küldendők (Budapest VIII, Rákóczi út 19).

A folyóirat szétküldésére vonatkozó kérelmek és panaszok Regényi Sándor pénztárosnál jelentendők. (Bp. VII, Barcsay-utca 5.)

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnöke: Alszeghy Zsolt. Alelnökök: Gulyás Pál, Szász Károly, Szinnyei Ferenc, Zlinszky Aladár. Titkár: Brisits Frigyes. Szerkesztő: Kozocsa Sándor. Jegyző: Kerecsényi Dezső. Pénztáros: Regényi Sándor. Ellenőr: Oberle József.

Figyelmeztetésül közöljük, hogy a szerkesztőség új címe: Budapest, VIII. Rákóczi-út 19.

Felelős szerkesztő és kiadó: Kozocsa Sándor, Budapest, VIII, Rákóczi-út 19. 36.911. — K. M. Egyetemi Nyomda. Budapest 1941. (F.: Thiering Richárd.)